

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Készült a Magyarországi Bolgár Önkormányzat közreműködésével

KÖRTÁNC FÜZETEK

GJUROV ALEXANDER

MAGYARORSZÁGI BOLGÁROK

Budapest

1998

A szerkesztő előszava	3
A tizenegy évszázados bolgár jelenlétről	3
Az első betelepülési hullám	9
A második betelepülési hullám	13
Irodalmi élet	15
A harmadik betelepülési hullám	17
A nemzeti identitás és szellemi élet megújítása	21

MD 66.440

1958

- - A szerkesztő előszava

Ez a füzet, mint valamennyi KÖRTÁNC-FÜZET, történelmet idéző. Nem feladata problémák keresése, sokkal inkább ismereteink gazdagítása, a köztünk, a velünk együtt élő bolgár honfitársaink története, néprajza, mesevilága. Célunk, hogy félretéve mindenfajta előítéletet, keressük meg egymásban a hiteleset, induljunk ki abból: ilyenek is lehetnének. Minden ember, nép, népcsoport, akiket megkülönböztet származása, neveltetése, vallása magában hordozza a közös emberit. A Kárpát-medencében élők egyik csoportját, a 92 ezer négyzetkilométeren lakókat úgy hívjuk: magyarok. A hazát, a nemzetet. És hazánk tagjai mind azok, akik nyelvünket beszélik, országunkat gazdagítják, e föld született vagy választott gyermekei. Például a bolgárok. E dolgozatban róluk, magunkról beszélünk.

A TIZENEGY ÉVSZÁZADOS BOLGÁR JELENLÉTRŐL

A történelmi és mai Magyarországon immár 11 évszázad óta élnek bolgárok, akik különböző okok miatt, más-más időben telepedtek le itt. E hosszú és állandó bolgár jelenlét az utóbbi 40-50 évben mintha a köztudatban elhalványult volna, annak ellenére, hogy az itt élő bolgárok száma ma 6-7 ezerre tehető. Pontos adatok azért nincsenek, mert miután 1958. június 27-én Szófiában aláírták a kettős állampolgárságot megszüntető bolgár-magyar egyezményt, a budapesti bolgár nagykövetség csak saját állampolgárait tartja nyilván.

A magyarországi bolgár jelenlét még a honfoglalás előtti időkre vezethető vissza. A VIII-IX. század fordulójáról – amikor *Omurtag* bolgár kán uralkodott (814-831) és a bolgár államhoz csatolták a Dráva-menti területeket is –, fennmaradt felirat tanúsítja, hogy 818 és 820 között katonái nem egy alkalommal kergették el a *határoknál kalandozó és támadó magyarokat*. Ebben az időben a bolgárok tömegesen népesítették Erdélyt, 832-ben *Malamir* kán olyan békeszerződést kötött a *Keleti Frank Birodalommal*, amely a dél-erdélyi bolgár uralom tényleges elismerését jelentette. A bolgárok még 826-ban *Omurtag* kán rendeletére elkezdték az ún. *só út* építését, amelynek révén a Kárpátokban kibányászott kősó szállítása évszázadokra tartósította az ottani bolgár jelenlétet. *Vámbéry Ármán* szerint a *Torda* név elő-bolgár tuzlá-nak a megfelelője, ami nem más, mint sóhely. *Bóna István* bebizonyította, hogy a bolgár kultúra nyomai 30-40 km széles sávban megtalálhatók a Maros mindkét partján, ezt a *csombordi, gorbói és maroskarnai* bolgár temetőkből megtalált régészeti leletek (*ékszerek, edények*) minden kétséget kizáróan tanúsítják. 830 után elkezdődött a *rendszeres só szállítás* a marosújvári, mezőaknai és tordai bányákból az *Olton* és a *Maroson*, azután a *Tisza mentén egészen Csongrádig* (szintén szláv-bolgár szó: *cseren grad*, azaz *fekete város*). Az utak mellett a bolgárok mindenhol őrhelyeket állítottak föl, hiszen ebben a korban – mint ismeretes – a kősó ára az arany árával vetekedett. 1292-ben a korabeli források először említik a bolgárok által alapított, s e miatt *Bolgárszögnek* elnevezett városrészt *Brassóban*. Feltehető, hogy szintén ebben az időben jött létre a *Bolgárcsereg* (*Alsó-fehér vármegye Balázsfalvi járásában*) település is, s habár a *cserge* (*takaró, pokróc; vastag gyapjú szőtt: szőnyeg; sátor*) a magyarba többször és több nyelvből (így bolgárból is) átkerült, az összetett szó első tagja egyértelműsíti alapítóinak nemzeti hovatartozását. Ezzel kapcsolatban még egy példa is elég volna: a *Hunyad vármegyében*, a vajdahunyadi járásban található a *Nándor* nevű település, de van még *Nándorválya, Nándorhegy, Nándorvölgy* stb., valamint *Lándor* (Alsó-Fehér vármegyében, Marosújvári járásban), az utóbbi az első névváltozata. A *nándor* viszont abból a *dunai bolgár* jelentésű népnévből keletkezett, amely a korai középkorban (XI. századig) szinonimaként is használatos volt.

Tömegesen a bolgárok másutt is települtek. A *Szerémségben*, *Bácskában*, *Bánátban*, *Vajdaságban*, ahol egyesületük is volt egészen 1945-ig és számuk századunk negyvenes éveiben még mindig mintegy 35 ezer volt. Ez érdekes, mert *Syrmium* (ma vele szemben áll a *Szremszka Mitrovica* város) és az egész *Szerémség* 827-ben került bolgár kézre és 1057-ig (*akkor foglalták el a magyarok*) megmaradt a bolgár állam határain belül. Ugyanakkor a bolgár pravoszláv püspökség egészen 1344-ig működött, majd vagy 10-évig az érsek széke üresen maradt, mire VI. Kelemen pápa átadta ezt a katolikus egyháznak. Így *Syrmium* példa a katolikus és a pravoszláv egyház közötti ökumenizmusra.

Nagyon röviden ezek voltak a lényegesebb előzmények az 1365-ben megindult három magyar-országi bolgár betelepülési hullámnak, ezekben rejlik annak a válasza is miért éppen Magyarországot választották a bolgárok.

Valójában a bolgárok kivándorlása a történelmi és a mai Magyarországra soha sem állt meg. Bizonyos történelmi események hatására viszont olyan tömeges méreteket öltött, olyan tetőpontokat ért el, amelyek szétválasztják az egyik hullámot a másiktól, s így megkülönböztető arculatot adnak mindegyiknek. Ezzel együtt alapvető hasonlóságuk az, hogy mind visszavezethető a török hódoltsághoz, a különbségek azonban lényegesek, mert

- az első (1365-1426), amelyet ugyan Nagy Lajos magyar király indított el, mégis a bolgár állam leigázásának eredménye volt,
- a második (1688-1744) egy kudarcba fulladt nemzeti felszabadító harc következménye,
- a harmadiknál (1685-től) a konkrét kiváltó ok a bolgárok teljes jogfosztottsága az Oszmán Birodalomban, amelyet a múlt század második felében szinte határtalan fehérszül elnyomás kísért.

Ez egyben a magyarországi bolgár nemzeti kisebbség sajátossága, hiszen a többi nemzeti kisebbségeket majdnem kivétel nélkül különböző uralkodók telepítették Magyarországra, (ezért ezek rendszerint élvezték a kiváltságselevelek előnyeit).

Az első németek például már majd az Árpád-házi királyok rokonai kapcsolatai és a nyugati katalizálás révén jöttek be az országba. Sok német lovag telepedett le Magyarországon, akiknek az uralkodók birtokokat adományoztak. Ez esetben is két hullámról lehet beszélni. Az első – a lovagok és papok mellett – majdnem kizárólag parasztokból, földművesekből állott, a másodikban voltak városiak is. A németek bevándorlása szinte évszázadokon keresztül folytatódott, de mindig valamelyik magyar uralkodó kezdeményezésére, illetve politikai céljaival és terveivel összhangban. Ugyanez a helyzet az erdélyi szászokkal, kiknek többsége *II. Géza* magyar király telepítő politikája révén *Mosol és a Közép-Rajna* vidékről költözött be a *Nagykükküllő, Szeben, Brassó, Beszterce, Naszód* megye által alkotott *Királyföldre*. Szintén ez idő tájt telepedtek le a szászok a lengyel határral szomszédos *Szepességbe*. A szlovákok csak a XIII.–XIX. században, az akkori tömegesen minősíthető telepítések következtében jelentek meg Magyarországon, számuk azután tovább növekedett. Ennek eredményeként „*a szlovák települési vonal*” körülbelül 10-40 kilométerrel délebbre tolódott ki, mint a középkorban volt, ez a XVIII. század végén, az alföldi települések újranevesítések ment végbe. A szerbek talán legtömegesebb áttelepítése és a nekik adományozott kollektív kiváltság megint a *Habsburgok* politikájához kötődik. *I. Lipót* ahhoz, hogy megszerezze a *Duna-medence területét*, valamint az *Adriai partvidéket*, elindította háborúit az *Oszmán Birodalom* ellen. A császár, mivel e széles körű tervek megvalósításához a maga fegyveres erejét kevésnek tartotta, a helyi lakosság erőit akarta felhasználni Törökország ellen. E célból *I. Lipót* igyekezett megnyerni *Brankovics Györgyöt (Dobre Brankovic)*, az Erdélyben élő szerb feudális despotát. Annak ellenére, hogy a bécsi udvar nem fogadta el az utóbbi által nyújtott memorandumot, amely feltehetően a boszniaiak, szerbek, bolgárok és a többi balkáni nép nevében íródott, és e népek a török elleni háborúban való részvételének feltételeit tartalmazta, felkelés tört ki mind *Bulgáriában*, mind *Szerbiában*. A felkelő bolgárok és szerbek a vereség után kénytelenek voltak menekülni hazájukból, nem egy esetben az osztrák–magyar sereggel együtt, többségük Magyarországra jött. Amíg *Arsenje Carnojevic (Cservenovics Arzén)* vezette szerb bevándorlóknak *I. Lipót* már 1691. április 6-án megadta a korábban megígért kiváltságlevelet (vagyis két és fél évvel a felkelés után), addig a bolgároknál csak a felkelés egyik vezetője, *Georgi Pejacevics (Pejachevich György)* kapott kiváltságot, konkrétan bárói címet *III. Károly* koronázása alkalmából, de korántsem a felkelésért, inkább azért, mert továbbra is részt vett a *Habsburgok háborúiban* a törökök ellen (ezekben szervezett bolgár légio is harcolt). Fontos említeni még azt, hogy a szerbeknél éppen ez a kollektív kiváltság lesz majd nemzeti mozgalmuk alapja a monarchiában.

A bolgár jelenlét kezdetének időpontja kétségtelenül fontos, de talán nagyobb jelentőséggel bír az ezt követő három betelepülés földrajzi régiója. Mert mind az első, mind a második betelepülési hullám bolgárainak zöme éppen *Erdélyben, Bánátban, Bácskában, Vajdaságban és a mai Magyarország déli vidékein új otthonra talált*. Az irány választása természetes volt, hiszen a bolgárok nem ismeretlen tájakra menekültek, s ily módon nemcsak egy hagyományt teremtettek meg, hanem az utóbbi folyamatoságát is biztosították. Mivel a második hullám többsége a múlt század végén még mindig őrizte nemcsak nemzeti öntudatát és hovatartozását, hanem eredeti foglalkozását is.

vagyis továbbra is földműveléssel foglalkoztak, a harmadik hullámmal érkező bolgár kertészek kénytelenek voltak más vidéket választani a biztos munkalehetőség és megélhetőség érdekében, így zömük a mai Magyarország területére települt. Kétségtelen, bizonyos vallási „*összeférhetetlenség*” szintén közrejátszott. Az első és a második hullám zöme katolikus volt kiépített egyházi szervezetekkel és iskolákkal, valamint három ferences kolostorral és katolikus teológiai főiskolával. A múlt század második felében Magyarországra harmadik hullámként érkező bolgárok viszont – elenyésző kivételektől eltekintve – a keleti pravoszláv egyház hívei voltak.

Magyarországon rövidebb-hosszabb időre állandóan éltek és dolgoztak más, különböző időben érkező bolgárok is, elsősorban kereskedők. Számuk viszonylag nem volt nagy, de közülük sokan anyagilag támogatták a bolgár könyvek kiadását a magyar nyomdákban (az oszmán hódoltság alatt sínylődő Bulgáriában ezt rendszerileg megtiltották). Ugyanakkor a bolgár kereskedők két legnagyobb kolóniája, *Alvincen* (40-45 család) és *Déván* (38 család) szintén egy konkrét történelmi esemény, az 1688-as *csiproveci felkelés* következménye. Eddigi adataim alapján összeállítható azon 163 településnek a táblázata (magyar elnevezésükkel), amelyekbe tömegesen (legkevesebb 10 család) költöztek be bolgárok, szerepel még a megérkezés ideje (van többszöri is), valamint a működött vagy ma működő intézmények:

Település	A letelepedés éve	Intézmények
Alsónémedi	1880 után	
Alvinc	1701, 1711	iskola, katolikus teológiai főiskola, ferences kolostor, 3 alapítvány, köz-segítanács, templom
Arad	1737	
Bács	1688 után	
Baracháza	1688, 1737	
Bégakalodva	1688 után	
Békéscsaba	1876	
Békásmegyer	1865	
Berettyóújfalu	1876	
Bihar	1890 körül	
Biharfenyves	1890 körül	
Biharszentjános	1890 körül	
Birda	1737 után	
Bóka	1688	
Bolgártelep	1690	templom, zarándokház, iskola
Bonyhád	1890	
Bongárd	1268-1270	
Brad	1737	
Brassó	1701	iskola
Brassó (Bolgárszög városrésze)	1292	
Budakalász	1876	
Budapest	1865	egyesület, iskola (1981-től középiskola), iskolaszék, templom, egyház-község, országos és fővárosi önkormányzat
Cegléd	1890	
Csák	1690	
Csebe	1690	
Csonrád	1876, 1910	
Debrecen	1690 körül, 1876	
Denta	1737	

Település	A letelepedés éve	Intézmények
Déva	1711	iskola, templom, ferences kolostor, községtanács, alapítvány
Dorog	1875	
Dunabogdány	1876	
Dunaföldvár	1880	
Dunaharaszti	1870	
Dunakeszi	1876	
Écska	1689	
Eger	1890 után	
Encs (Szászenes)	1701	
Erzsébetlak	1737 körül	
Eszék	1689, 1870	
Esztergom	1890 után	
Fehértó	1737 körül	
Fehérvíz	1737 körül	
Fót	1865	
Gerlistye	1737	
Gyoma	1890	
Gyöngyös	1880	
Győr	1890 után, 1910	
Gyula	1876	
Gyulafehérvár	1711, 1737	iskola, templom, zárándokház, ferences kolostor
Halásztelek	1876	önkormányzat
Hátszeg	1365 után	
Ittvárnok	1737 körül	
Izbiste	1690	
Izgár	1690	
Kalodva	1690	
Kanak	1365 után, 1701 után	iskola, zárándokház
Kaposvár	1876	
Káposztásmegyer	1865	
Karácsonyfalva	1701, 1737	
Karánsebes	1365 után, 1701 után	iskola, templom, ferences kolostor
Kecskemét	1876	
Kengyeltó (Ráfnik)	1701 után	
Keszthely	1880 után	
Keve	1365, 1396, 1737	
Kevermes	1690 után, 1910	
Királykegye	1744	
Kiscserged (Bolgárcserged)	1268-1270	
Kiskunfélegyháza	1876	
Kisszeben	1690 után, 1744	
Kisszered	1701, 1737	
Kolozsvár	1700 körül, 1737, 1744	
Körösbánya	1690 után	iskola, templom

Település	A letelepedés éve	Intézmények
Körösberény	1690 után	
Krassóalmás	1396, 1700 körül	
Krassócsörgő	1701, 1744	
Krassóvár	1365 után, 1396, 1690 után	iskola, templom
Libánfalva	1701 után	
Lippa	1365 után, 1426, 1737	
Lórév	1870 után	
Lovrin (Loránt)	1700, 1737	
Lugos	1365 után, 1737, 1744	
Lukácsfalva	1690, 1737	iskola
Lupák (Kiskrassó)	1365 után, 1737, 1744	
Macedónia	1690 után	
Magyarapáca	1690 után	
Maxondy-pusztá	1396 után, 1426	
Miskolc	1876	iskola, egyesület, templom, önkormányzat
Módos	1701, 1737	iskola
Mohács	1875-1876	
Nagybecskerek	1875	
Nagycserved	1268-1270	
Nagykanizsa	1890 után, 1910	
Nagykárolyfalva	1700 után	
Nagykikinda	1870 körül	
Nagyszeben	1700 körül, 1744	
Nagyszered	1365 után	
Nagytétény	1870	
Nagyvárad	1700 körül, 1737	
Nermed	1737	
Nyíregyháza	1876 után	
Óbesenyő	1365 után, 1690-1737 között	iskola, templom
Óléc	1690 után	
Ómor	1690 után	
Orosháza	1876	
Ózd	1875-1876	
Pécs	1691-1725, 1870	iskola, egyesület, kápolna, önkormányzat
Perestő	1690 után	
Perestyén	1690 után	
Pestszenterzsébet	1865	
Pestszentimre	1865	
Radna	1700 után, 1737	
Rákospalota	1876 után	
Rákosszentmihály	1876 után	
Rékás	1737	
Rimnik	1688 után	zárándokház

Település	A letelepedés éve	Intézmények
Rozscsúr	1268-1270	
Sándoregyháza	1690 után	iskola, zárandokház
Sándorfalva	1875	
Sebes	1365 után	
Selyes	1737	
Siófok	1902 után	
Soroksár	1865	
Sósd	1690 után	
Szabadka	1690 után, 1870 körül	
Szanád	1700 körül, 1737	
Szarvas	1876	
Szeged	1876, 1910	
Szegvár	1875	
Székegykeve	1365 után, 1700-1737	
Szekszárd	1880 után	
Szentendre	1426 előtt, 1690 után	templom
Szentes	1876	
Szentkatolnadorna	1700 után	
Szentlőrinc	1870	
Szigetszentmiklós	1865 után	
Szigetvár	1875	
Szinice	1700 után	
Szlatina	1690, 1737	zárandokház
Szolnok	1880 után	
Szombathely	1890, 1910	
Szőlősdudvarnok	1737	
Tapolca	1890 után	
Tata (Tatató város)	1885	
Tatabánya	1900 után	
Temesszentmiklós	1744	
Temesvár	1365 után, 1700 után	
Torontálalmás	1718	
Tököl	1868	
Tövis	1690 után	
Újvidék	1690 után, 1870 körül	
Újpest	1865	
Ulma (Homokszil)	1737	
Valkány	1737	
Végvár	1690 után	
Versec	1690	
Vermes	1690 után	
Villány	1878	
Vinga	1701-1711	iskola, templom, községtanács
Vízakna	1737	
Vizes	1737	
Zaránd	1701 után	

Település	A letelepedés éve	Intézmények
Zugló	1868	
Zsuppa	1365 után	

Ebből látható, hogy a bolgár betelepülők nem sokkal megérkezésük után kiépítik társadalmi, szellemi és vallási életük intézményeit, valamint egy idegen állam közigazgatási kereteiben saját – önkéntes és demokratikus – közhatalóságát. A 163 településen működött vagy működik 1 katolikus teológiai főiskola, 16 elemi vagy általános és 1 középiskola, 1 iskolaszék, 4 alapítvány a tehetséges diákok támogatására, 12 templom (ebből 10 katolikus) és 1 pravoszláv kápolna, 3 pravoszláv egyházközség, 4 ferences kolostor, 6 katolikus zárandokház, 3 egyesület, 3 községtanács, 4 helyi és 1 országos önkormányzat.

Az alapítványok korai keletkezése (1712, 1744, 1750, 1774) jelzi egyértelműen, hogy a bolgár betelepülők mindent saját erőből, elsősorban és főleg adományokból igyekeztek megvalósítani, s ez különösképpen a harmadik betelepülési hullámnál játszik nagy szerepet. Így épült a magyarországi bolgárok mindenkorai intézményrendszere is, amely vitathatatlanul tartósította, tartósítja a nemzeti öntudat és hovatartozás megőrzését, a nemzeti hagyományok továbbvitelét, s ezzel egyben késlelteti az elkerülhetetlen asszimilációt.

AZ ELSŐ BETELEPÜLÉSI HULLÁM

Az első bolgár betelepülési hullám 1365 második felében kezdődött, elindítója Nagy Lajos király volt. Tetőpontját azonban a ketté szakadt bolgár állam fővárosainak, Tarnovónak és Vidinnek, 1393-ban, illetve 1396-ban török kézre kerülése után érte el. Az utóbbi este előtt, 1396. szeptember 25-én Nikápolynál Luxemburgi Zsigmond király keresztény serege súlyos vereséget szenvedett a törököktől, akik bolgár területeket először 1346-ban támadtak meg.

Közismert, hogy Nagy Lajos magyar király, aki – Kristó Gyula találó megjegyzése szerint – a szelírozsa minden irányába háborúskodott, 1365. június 2-án elfoglalta Bodon (a bolgár Bdin-ből, ma Vidin) várát, s ezzel a vidini cárságot, vagyis Északnyugat-Bulgáriát, minekután létrehozta a tiszavirág-életű vidini bánságot. Az utóbbi kézben tartása érdekében a magyar uralkodó két lényegesnek minősíthető lépést tett. Az első: a boszniai ferencesek segítségével, az erzsáktól sem riadva vissza, katolikus vallásra kezdte téríteni az ottani bolgár lakosságot, ez alól a foglyul ejtett és Humnik várába (ma Boszilevo) záratott vidini bolgár cár, Ivan Szracimir sem volt kivétel. Ezekről, ugyan helyenként pontatlanul, a krassovai és bolgár plébániák krónikája is tudósít: „Miután – tudniillik Lajos király – az 1366. kengyeltői évben¹ V. Orbán pápasága alatt Bulgáriát meghódította, 30 nap alatt 200 ezren tértek át a katoliku. hitre, és Bulgária a magyar királyok birtoka lett. 1393. évben újra török kézre kerülvén, az átért bolgárok inkább hazájukat, mint hitüket akarták elhagyni, és papjaikkal a magyar királyhoz menekültek. A király katonái szolgálatra rendelte és Lippa, Karánsebes, Rékés, Lugos városokban helyezte el őket. A mohácsi veszedelem után a bolgárokat részint megölték, részint Magyarország felsőbb tájaira ülték, csak kevesen maradtak meg régi lakhelyeiken, s látván, hogy a törökök miatt biztonságban nem élhetnek, Krassovának zord megközelíthetetlen vidékein kerestek menedéket”.

Czirbusz Géza, magyar földrajztudós, egyetemi tanár és kegyesrendi pap elsőnek próbálja helyreállítani az események krónikáját: „.....midőn 1365-ben Nagy Lajos ürröget talált Bulgária ügyeibe avatkozni s occupálta a bdyini (vidini) kerületeket² – térítő buzgalomával leginkább a bogumilek³ között aratott sikert, akik közül sokan azontúl is megtartották a paulikian nevet (a hazai bolgárok máig is paulitjének-nek nevezik magukat). Az 1369. évvel azonban fordult a kocka, Szracimir⁴ bolgár cár visszavette Vidint és véres bosszút vett a franciskánokon (kiket Nagy Lajos Cyprovecen⁵

¹ 1365-ben

² cárság

³ A legelterjedtebb antifideális eretnek mozgalom volt a bogumiloké, nevét alapítójától, Bogumil pópától kapta és a X. században jelent meg Bulgáriában. Alapítványuk a gnosztikus eredetű dualizmus, mely szerint a láthatatlan világot a jó isten teremtetle, míg a látható, anyagi világ a gonosz léleknek, Lucifernek, a világ fejedelmének a műve. Ezen az alapon támadták a fennálló társadalmi rendet, s annak minden intézményét a Sátánól származtaták. Szembefordultak az egyházi hierarchiával is, a szentségeket és a keresztény istentiszteleteket pedig a Sátán csalásának tartották.

⁴ Helyesen: Szracimir.

⁵ Helyesen: Csiprovec.

megtelepített, honnan rövid idő múlva új házat alapítottak Bulgáriában) és az áttért bolgárokon; a vidini püspökséget pedig kivette a trnovo metropolita hatásköréből és azt közvetlenül a konstantinápolyi patriarchának rendelte alá. Erre az üldözéstől tartó kath. bolgárok papjaikkal együtt Dél-Magyarországra menekültek, ahol Krassova, Lippa, Karánsebes jelöltettek nekik tartózkodási helyekül... 1393-ban elesett Trnava⁶, a bolgár metropolisz s vele a bolgár állam és nemzeti egyház. A törökség feltartóztathatatlanul nyomult előre. Ez annyira megrémítette a bolgárokat, hogy valálkülönbség nélkül menekültek hazánk területére. Ekkor jöttek nagyobb számban a görögkeletiek? Szörénybe, Orsovára, Szvinicára⁷, Szlatinára, Rékásra, Lugosra, kik a mohácsi csatavesztésig a magyar seregekkel együtt harcoltak, a Dél-Magyarország török szandzsákká alakítása után szét-szórattak, a többi nemzetiségek között elkallódtak, a maradék pedig krassómezei hegyek rejtettek szurdokaiba és rengetegjeibe menekült⁸.

Czirbusz Géza megállapításai helytállóak, különösen jól világítják a krasován bolgárok letelepedésének okait. Csúpan az 1369. év szorul kiigazításra, hiszen a katolikus bolgárok áttelepülése Magyarországra mintegy négy évvel korábban kezdődött el, s ebben segítséget nyújt Timko Imre görög katolikus püspök monográfiája: „Nagy Lajos az 1365-ben befogadott vidini bolgárokat közigazgatási úton igyekszik szertartásuk megváltoztatására rávenni. Előbb a balkáni háborúk alatt nyújtott segítségükért jutalmul letelepíti őket, de hamarosan törvénnyel rendeli el, hogy Szörény és Hunyad vármegyeekben nem nyerhet birtokot az, aki nem a római egyház híve. Utasította a karánsebesi, a hátszegi és az orsovai minoritákat, hogy ne engedjék meg egyes nemeseknek sem, hogy keleti szertartású papot tartson birtokain. Ha a románok, szerbek vagy bolgárok közül valaki megváltoztatta szertartását, de később visszatért eredeti rítusára, az elvesztette birtokait, még ha nemes volt akkor is. Ez a törvény különben Erdélyben 1500-ig fennállt. A királyi rendelet továbbá megtiltotta a házasságot latin és görög szertartásúak között. Minden rendű-rangú bizánci keresztény köteles volt gyermekét latin pappal kereszteltetni. Aki keleti pappal szolgálta ki a keresztiséget, elvesztette a vagyonát. 1366-ban kiadott rendelet értelmében Keve és Krassó vármegyékből kiűzött minden bizánci szertartású.” E valóban szigorú rendelkezések mögött a keleti és a nyugati, azaz a római egyház közötti ellentétek álltak, mindenekelőtt a dogmák közötti lényeges különbségek. Hosszú volna az utóbbiakat felsorolni, talán csak egy példa: míg a római egyház szerint a Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik, addig a keleti egyház egyedül és kizárólag az Atyától származtatja.

A bolgárok áttelepülése a magyarországi határvidékre tehát 1365-ben kezdődött el, vagyis ez a kezdete az első betelepülési hullámnak, hiszen Nagy Lajos magyar király rendeleteit és utasításait akkor, illetve a következő évben hirdették ki. Kétségtelen továbbá: szükségletlen lett volna ilyen rendelkezéseket kiadni, ha nem néhány tízezer bolgárról volt szó. Az első hullámmal Magyarországra érkező bolgárok évszázadokon keresztül megőrzik nemzeti öntudatukat és hovatartozásukat, de szinte azonnal kénytelenek voltak feladni pravoszláv vallásukat (ha ezt még nem tették meg Bulgáriában) és az új hitre áttérni, így – természetesen – a katolicizmus szerepe szüntelenül nőtt és meghatározó tényezővé vált az első és a második betelepülési hullám esetében, predesztinálta a bolgárok társadalmi és szellemi életét.

Az utóbbi fontossága két irányban ágazik. Egyfelől Nagy Lajos magyar királynak sikerült az, ami a 13. század elején III. Ince pápának nem, nevezetesen nemcsak bevezette, hanem meg is honosította a katolicizmust Bulgáriában (jelenleg is az országban mintegy 70-80 ezer katolikus él három egyházmegyében). Emellett a már áttelepült katolikusok társadalmi-politikai, kulturális és irodalmi tevékenységének, majd később nemzeti-felszabadító harcainak egyik fő területe Magyarország lett, ily módon megteremtődtek a feltételei a második bolgár betelepülési hullámnak. Erre döntő befolyással volt, hogy a Habsburgok csak 1615-ben kötötték a Magas Portával olyan szerződést (és 1616-ban kiegészítették), amely lehetővé tette az Oszmán Birodalomban élő katolikusok (tehát Bulgáriában is) számára a szabad vallásgyakorlatot és templomok építését. Továbbá a Nagy Lajos által Bulgáriában honosított katolicizmus igazi és szélesebb körű föllendülése csak 1595

után kezdődhetett el, mert ebben az évben VIII. Kelemen pápa e térségbe boszniai ferenceseket küldött Péter Szolínat vezetésével, akik Csiprovec és a közeli Zselezna községekben ferences kolostorokat is alapítottak. Innen indult el a bolgár katolikusok vezetőinek politikai tevékenysége is, ezért például, jóval az 1688-as csiproveci felkelés előtt Magyarországon járt Petar Paresevics, ezenkívül a szintén csiproveci születésű Petar Bogdanov Diodát és mások. Külön kell szólni Ivan Bandulovicról, mert joggal feltételezhető: amikor 1643-ban látogatást tett Krassóvárbán és Karánsebesen, akkor ott már működtek bolgár katolikus iskolák. Ezenkívül egy másik tény is alátámasztja az utóbbiak létezését – Ivan Bandulovics még 1613-ban kiadta a fontosabb keresztény könyvek kommentárját, többek között iskolai használatra is, ahogyan ez szokásos volt ebben az időben. Ezzel párhuzamosan a csiproveci kereskedők tevékenysége Magyarországon (akik a többi kalmárokkal együtt már a XVI. század első felétől fokozatosan kiszorították a szászokat) jóval a felkelés előtt szintén megalapozta és motiválta a csiproveciek későbbi vezető szerepét a második bolgár betelepülési hullámban, mégpedig társadalmi-politikai, valamint szellemi arculatának kialakításában.

Nem véletlen Csiprovec gyakori emlegetése, hiszen e városban, s ennek környékén, szomszédos településeiben (Kliszura, Zselezna, Ravna, Kopilovci, Belimel stb.) eresztett erős gyökeret a katolicizmus, mondhatni szinte azonnal. Bőséges adatokkal szolgál erre a budapesti Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett ferences rendtartományban immár harmadik évszázada őrzött ún. Alvinci tripartium (hármass könyv), amely nem más, mint Bulgária, valamint erdélyi (de magában foglaló Bácskát és Bánátot) bolgár ferences tartomány története, ezt egy alvinci ferences szerzetes (a bolgár ferences kolostorban!), Blasius Kleiner írta (róla keveset, sőt semmit sem tudni). Könyvéből kivehető, hogy 1371-ben, XI. Gergely pápa pontifikálása alatt, igen ünnepélyes keretek között helyezték el a Csodatevő Boldogasszony ikonját a Csiprovec melletti dombon épített katolikus templomban. Magyarazatot találunk továbbá arra, miért is kellett sok, katolikus vallásra áttért bolgárnak Erdélybe, vagy Bánátba és a Bácskába menekülnie még a törökök bejövetele előtt. Vidinben 1369. február 12-én öt ferences szerzetes (boszniai) nem mutatott hajlandóságot vitába szállni a bolgár papokkal, többek közt a Szentlélek származásáról, mire a földühödött tömeg közülük kettőt agyonvert, hármat pedig a Dunába dobott. Ennél fontosabb viszont más: a csiproveci katolikus provincia a bolgár katolikusokkal egyetemben terjeszkedni kezdett a Bánátban, a Bácskában, a Havasalföldön és Erdélyben, 1400-ban Blasius Kleiner adatai szerint, már rendelkeztek saját templomokkal, illetve ferences rendházakkal és kolostorokkal a Vaskapu mellett, Orsovában, Syrmiumban, Szörényvárbán, Karánsebesen és másutt, idővel – immár a második betelepülési hullám megérkezése után – legnagyobb jelentőséggel és szereppel bírtak a bolgár ferences kolostorok Alvincban (ahol dolgozott maga Blasius Kleiner is), Déván, Gyulafehérváron és Karánsebesen. Ily módon alakult és bővült a bolgár ferences tartomány Erdélyben, amely predesztinálta a bolgárok politikai, társadalmi és kulturális életét s nem utolsósorban függetlenségi harcait az Oszmán Birodalom hódoltsága ellen.

Ezzel egy időben kialakult a bolgár katolikus betelepülők (más vallásúak nem igen voltak) igen sajátos nyelve, amelyet Bulgáriában és a tudományos körökben hagyományosan illírnek neveznek. A katolikus vallásra történő, korántsem erőszakmentes térítés során a boszniai ferencesek anyanyelvüket, a horvátot használták, ez a nyelv volt a hivatalos az olaszországi lorettói „illír” kollégiumban is, amelyben igen sok tehetség fiatal bolgár katolikus is tanult. Az egyszerű bolgár pór-nép azonban nem sokat értett az istentiszteletek alatt, így a horvátba fokozatosan egyre több bolgár szó került. A bolgár és a horvát furcsa keverékéből jött létre az „illír” nyelv. Ez az utóbbi egyébként, miután fokról fokra közeledett az irodalmihoz és rendelkezett a múlt századtól saját irodalommal, még ma is létezik, ezen kommunikálnak az ottani bolgár kisebbségek. Ez a magyarázata a latin betűk használatának is. Legrészletesebben ezzel a nyelvvel pedig Ljubomir Miletics bolgár professzor és nyelvész foglalkozott. A különbségek érzékeltetésére elég közreadnia Miatyánkoi bolgár „illír” és bolgár nyelven:

„Nas basta, to sze faf nebe,
da sza poszventi tvoie szento jume
da dode tvoie hora,
da bande tvoie volia,
k kaiszfef nebe, da ni zeme.

⁶ Helyesen: Trnovo.

⁷ Ma is helytelenül nevezik a bolgár egyházat görögkeletinek, talán azért, mert a közös kánonjog, közös dogma és a kultusz közös formája szempontjából a keleti ortodox egyház egysége megmaradt. Ugyanakkor már évszázadokkal ezelőtt az utóbbi nagyszámú autokephalos (bnálly) egyházra esett szét, ezek között van a bolgár keleti pravoszláv (pravoszláv – igazhitű) egyház is, amely 919-től rendelkezik önállósággal és saját egyházfővel, ezt 927-ben a konstantinápolyi pátriárka is elismerte.

⁸ Itt a település román elnevezéssel szerepel, ez Szinice.

nas liab katadesni,
prosti ni nas-tin gresze,
atto prostimi nas-ti gresnie,
dan iszovanie, ispitenie,
slobodi nie ott szakvo szlo."

Отче наш, който си на небесата,
да се свети твоето име,
да дойде твоето царство,
да бъде твоята воля,
както на небето, тъй и на земята.

Насъщния ни хляб дай ни днес,
и прости нам дълговете ни,
както и ние прощаваме на ни-дъжниците си,
и не въведи нас в изкушение,
но избави ни от лукавия.

Bármennyire is furcsának hat (a látszat néha csal) a 200.000 katolikus vallásra térített bolgár nem tudta tartósítani a Vidini bánság életét. Annak ellenére, hogy Nagy Lajos magyar király nemcsak meg akarta tartani a megszerzett területet, hanem ennek jövőjére is gondolt. Egyetemet nyitott 1367-ben és korántsem véletlenül Pécsen. A teológiai és jogi karnak a meghódított területek egyházi, valamint közigazgatási irányítását kellett ellátnia. Ezeket az eseményeket itt aligha szükséges részletesen ismertetni, hiszen először Nagy Imre tette közzé az ezzel kapcsolatos 13 királyi oklevelet, majd ezt Thállóczy Lajos folytatta.

A vidini bánság alkonya (maga Nagy Lajos magyar király adta vissza Bulgáriának 1369 nyarán) felgyorsította és tömegessé tette az első bolgár települési hullámot, hiszen ettől kezdve a bolgár katolikusok üldözése egyre nagyobb méreteket öltött. Az igazi tetőpontot azonban a vesztes nikápolyi csata és Vidin eleste után következett be, amikor is az egész ország török kézre került. Az első betelepülési hullám vége 1426-ra datálható, ebből két esemény és egy személyiség kiemelendő.

Bulgária oszmán meghódítása után a két utolsó bolgár cár fia, a tarnovói Fruzsín Aszen és a vidini Konsztantin Magyarországon talált menedéket. Vezetésükkel 1408-ban kitört az első törökellenes felkelés, amelyet Magyarországon és Havasalföldön szerveztek, mindenekelőtt Zsigmond magyar király segítségével. A magyar uralkodó előzőleg tárgyalta Mircse havasalföldi vajdával és Sztyefan (István) Lazarevics szerb despotával, Velence segítségét is próbálta megszerezni egy közös fellépésre a török ellen. A felkelést azonban a trónfosztott Bajazid fia, Szulejmán verte le a később már hírhedté vált véres kegyetlenséggel. Konsztantin Szerbiába menekült, Fruzsín Aszen visszament Magyarországra, ahol fontos szerepet és tisztségeket töltött be Zsigmond magyar király udvarában. 1426 őszén a magyar uralkodó Erdélybe utazott a havasalföldi hadjárat folytatására, majd november 11-e után Fruzsín Aszennek (a magyarok Fruzsín Sismanként ismerik) ajándékozta a Temes vármegyei lippai uradalmat, s Lippával együtt a Keve vármegyében lévő Maxondy-pusztát, amelyeket ezek után bolgár menekültekkel népesítettek be, akik később résztvettek számos törökellenes hadjáratban.

Ezzel és ezért 1426-ban az első bolgár betelepülési hullám valójában véget ért.

Érdekes azonban Fruzsín Sisman és utódai további magyarországi sorsa. Fruzsín 1435 tavaszán Zsigmond magyar király és német római császár megbízásából, hivatalosan követi minőségben Albániában járt. Célja a kapcsolat felvétele volt, valamint az albánok bevonása a török elleni harcokba. Küldetése sikerrel zárult, mert a hazatérőben albán nemesek is jöttek vele, minden bizonnyal közvetlen tárgyalásokat folytatni a magyar uralkodóval. Egyes források szerint Fruzsín Sisman az 1444. november 10-i várnai csatában esett el, amellyel le is zárult az ún. hosszú hadjárat. Fruzsín Sisman utódainak nyomai Magyarországon különböző oklevelek segítségével 1559-ig követhetők.

Az első betelepülési hullámmal érkező bolgárok azonban nemcsak Erdélyben telepedtek le, sőt onnan is átvándoroltak a mai Magyarország területére, így például sokan Keve vármegyéből Csepel szigetére, főleg Ráckevére mentek. Ez utóbbiban csak később kerütek többségbe a szerbek (miután I. Ulászló 1440-ben engedélyt adott megtelepülésükre), addig a neve is csak Keve volt.

Bizonyítható a bolgárok megtelepülése Szentendre melletti Rosd-szigeten, 1428. december 30-án Zsigmond adómentességet biztosított nekik. A megadott privilégiumokat további királyi oklevelek is megerősítették 1458-ban, 1491-ben, 1517-ben és 1538-ban, amely az utolsó, hiszen 1541. augusztus 29-én a török sereg csellel elfoglalta Buda várát, majd Visegrádot és Szentendrét. Nyilván, a letelepedés éve nem 1428, mert időnek kellett eltelnie, amíg kiderült, hogy a királyi birtokon tartózkodásuk ellenében a visegrádi várnyagok a váruradalom vezetőiként olyan pénzbeli szolgáltatásokat követelnek, amelyek teljesítése meghaladja a bolgárok erejét. Továbbá nem állapítható meg teljes biztonsággal honnan és mikor jöttek el, valószínű, hogy ennek előtte a Szőrényi bánságban tartózkodhattak, miután elhagyták Bulgáriát. Ezzel szemben biztosra vehető: letelepedésük a mai Szentendre szigetére, Buda közelében csakis Zsigmond magyar király rendeletére és engedélyével volt lehetséges, hiszen királyi birtokról van szó. Így keletkezett a Bolgárfalu nevű település, amelynek pontos fekvéséről a korabeli források semmilyen utalást nem adnak, sőt a XVII. század végén már nem is említik, ez pedig elnéptelenedéséről tanúskodik.

A MÁSODIK BETELEPÜLÉSI HULLÁM

A XVII. század nyolcvanas éveiben az Oszmán birodalom folytatta hódító hadjárait. 1683. július 14-én Kara Musztafa nagyvezér mintegy 120.000 fős sereggel megkezdte Bécs ostromát. I. Lipót császár udvarával Linzbe menekült. A főváros csak szeptember 12-én szabadult föl, miután lengyel, bajor, szász és magyar hadak megtámadták a törököket, akik óriási veszteséget szenvedtek és megfutamodtak. Mondhatni ez volt az utolsó csepp a pohárban. 1684. március 5-én Linzbben létrehozták a Szent Ligát a Nyugat-Európát fenyegető török veszedelem egységes elhárítására. Alapítói I. Lipót császár, Sobieski János lengyel király és a Velencei köztársaság voltak, majd hamarosan hozzájuk csatlakozott Oroszország is. A Szent Liga által indított törökellenes háború egyik eredménye Buda felszabadítása volt, ezt követően pedig a törökök végleges kiűzése Magyarországról. A Magyarországon betelepülő bolgárok közül sokan szervezett egységekben (mintegy hatezren határőrökként teljesítettek szolgálatot a határőrvidekeken⁹) csatlakoztak a Szent Liga hadaihoz, az oszmán hódoltság alatt sínylőddő Bulgáriában pedig három felkelés robbant ki: az úgynevezett második tarnovói (1686) szófiai folytatással, a csiproveci (1688) és a Karpos vezette felkelés az ország délnyugati részén (1689).

Osszefüggései és előzményei miatt külön figyelmet érdemel a csiproveci felkelés. I. Lipót tudta, hogy nem számíthat az úgynevezett spanyol örökösödési háborúban elfoglalt európai államok katonai támogatására, ezért tervbe vette egy felkelés szervezését az Oszmán birodalom határain belül. Készséget erre a bolgároknak, s különösen a bolgár katolikusoknak, valamint a szerbekben látott. Először a szófiai katolikus érsekhez, Filip Sztaniszlavhoz fordult, majd ennek halála után Georgi Pejacevicshez, egy csiproveci előkelőséghez, aki egyébként a felkelés katonai vezetője lesz. Megjegyzendő: mivel az egész Pejacevics család életben maradt tagjai a megmozdulás leverése után Magyarországra menekültek, s a további érdemeikért a török elleni háborúban birtokokat (főleg Horvátországban és Szlavóniában), valamint nemesi rangot kaptak a Habsburgoktól, sokan tévesen ma is horvát származásúnak tartják őket. Ehhez hozzájárult, hogy a múlt század derekán ebben a már áttelepült családban a budai ág mellett kialakult a rumai és a nasicei vonal, az utódok a családnevüket másképpen írták, akkor született a mai formája, Pejachevich. Az említett hibás genealógiát Gudenus János és Szentirmai László korrigálták 1989-ben, amikor helyesen kimutatták a Pejacevics család bolgár származását és magyar nemesi rangját. Az első ismert adatot pedig 1369-re datálták.

Tervének megvalósítása érdekében I. Lipót császár Brankovics Györgyöt avagy Dordze Brankovicot, az Erdélyben élő szerb feudális despotát küldte Georgi Pejacevicshez és a többi

⁹ A határőrök kb. egy jobbjáratával felső földet kaptak, nem álltak földesúri hatalom alatt, béke idején a királynak is csak az adó harmadát kellett fizetniük, háború alatt azt sem.

csiproveci előkelőségekhez, valamint Csernovics Arzénhez (*Arsenje Carnojevic*) ipeki pátriárkához. S amikor 1688. szeptember 6-án a Miksa Emánuel bajor választó fejedelem, fővezér parancsnoksága alatt álló szövetséges hadak bevették Belgrádot, a híre Csiprovecben és ennek környékén, valamint a szomszédos településeken Georgi Pejacevics, Sztefan Knezsevics (a Szentész irataiban *Stefano di Conti*), szófiai katolikus érsek, valamint további nyolc helybeli előkelőség vezetésével kirobbant a felkelés. A Szent Liga serege azonban nem tudott segíteni, így a törökök a megszokottnál is nagyobb kegyetlenséggel verték le a megmozdulást.

A bolgárok ezrei tödültek a Duna felé, s habár a Georgi Pejacevics lovasai vissza-vissza verték a törököket, nem mindenkinek sikerült átvergődni a másik partra. Ezzel kezdetét vette a második betelepülési hullám, amely két lépcsőben, 1744-ben ért véget. Az első szakasz 1718. július 21-ig tartott, akkor III. Károly császár és III. Ahmed szultán megbízottai Pozsarevácon megkötötték a békeszerződést, amelynek értelmében Szerbia majdnem egész területe – Belgráddal együtt – a monarchiához került. A következő, 1739. szeptember 1-jén Belgrádban aláírt új békeszerződés azonban ezeket a területeket (Belgrád, Sabác, Orsova, Szerbia, valamint Havasalföld császári része) visszaadta az Oszmán birodalomnak s így belső migrációra kényszerítette a bolgár betelepülőket, akik észak-nyugatra és nyugatra menekültek a betolakodók elől. Ezzel kapcsolatban Czírbusz Géza megjegyezte: „1744-ben újra érkezik egy bolgár csapat Krassovába, Lupák, Vodnik, Nermet, Jabalcsa, Klokotics és Rafnik községekbe, amelyeknek az 1896.-i magyarosítás szerint Krassóvár, Kiskrassó, Vizes, Nermed, Almás¹⁰, Csörgő¹¹, Kengyeltő, Krassócsér¹² a nevük, furcsa dolog ezek után vitatni (például Niederle, Nagy Géza), hogy a krassóváriak sohasem voltak bolgárok, hanem simpliciter¹³ horvátok vagy szerbek”. Ezzel az idézettel többek között cáfolható Ljubomir Miletics bolgár professzor állítása, mely szerint a krassóváriak horvát származásúak és a nemzet szintje alatt éltek.

Az iménti hibától eltekintve Czírbusz Géza közzétette majdnem teljes felsorolását azoknak a településeknek, amelyekben olyan bolgárok telepedtek le, akik még a századforduló idején is megőrizték nemzeti öntudatukat és hovatartozásukat, számuk, a magyar tudós szerint, 76 (de nem említi pl. Alvinc városát). Képet kaphatunk a második betelepülési hullámmal érkező bolgárok létszámáról. Egy 1851. évi statisztika 22.987 főt tart nyilván, emellett az elhunyt bolgár ferences és más katolikus szerzetesek száma 1690 és 1851 között Magyarországon 449 volt.

Hitelesen állítható, hogy a második hullámmal érkező bolgárok közül sokan – 1691 és 1725 között – Pécssett telepedtek le, amint ezt a XVII. és XVIII. századi pécsi matrikulák és telekkönyvek bizonyítják. Többségük csiproveci kereskedő volt, akik az újrakezdéshez segítséget kaptak a helybeli katolikusoktól, elsősorban a ferencesektől. Erre módjuk is volt, hiszen hét évvel azután, hogy a szövetséges hadak Bádeni Lajos ögróf parancsnoksága alatt 1686. október 22-én elfoglalták Pécsset, a katolikus egyház a visszakarta vagyonát. Még nincs válasz arra a kérdésre, hogy 1725 körül a bolgár csiproveci kerekedők miért települtek át Eszékre és Pécssett mindössze két család maradt, Adamovics és Biricsics. Biricsics és Pejacevics család között szoros rokoni kapcsolat volt, erről értesít Andretzky József, aki a Baranya vármegye nemesei című munkájában megjegyezte: „... Pejacevics Helena, Biricsics özvegye, férje halála után, ki nem volt nemes, a nemes jogokkal való élés neki megengedett, Pécs 1746. márc., 38. szám”.

Baranya megyében és Pécssett olyan vezető bolgár katolikus személyiségek is dolgoztak, akik a csiproveci felkelés után honfitársaikkal együtt Magyarországra menekültek. Első helyen Jakov Nikolov Pejacevicset (1681-1738), Georgi Pejacevics egyik unokaöccsét kell említeni. Csiprovecben született, még nem volt nyolc éves sem, amikor a felkelés leverése miatt menekülnie kellett. Szülővárosa vezető katolikusainak hagyományai egyházi szolgálat felé irányították, ezért elhagyta Pécsset, és tovább tanult a lorettói „illír” kollégiumban. 1699. december 24-én belépett a jezsuita rendbe, ahová később egy másik unokaöccse, Franciscus Xaver Pejacevics is követi. Jakov Nikolov Pejacevics professzor 1715. és 1721. között Budán, Zágrábban, Győrön és Erlauban tanított, majd négy éven keresztül főgyóntató (Grossenpöniter) volt Lorettóban. Ezt a

tisztséget 1728-ig viselte, de immár a római Szent Péter templomban. Ezek után fél évig superior (házfőnök) volt Pozsegán. Következett a rektori beosztás Eszéken és Zágrábban. Pécsre 1738-ban tért vissza, ahol ugyanebben az évben, július 14-én elhunyt.

Jakov Pejacevics kiemelésének másik oka is van, mégpedig a főműve, A régi és az új geográfia gyűjteménye, avagy Európa, Ázsia, Afrika és Amerika geográfiai leírása, amely 1714-ben Zágrábban hagyta el a nyomdát. A könyv nagy jelentősége abban van, hogy a tudomány akkori követelményeinek messzemenően megfelelt. Maga a szerző, ahol lehet, hangsúlyozza bolgár és konkrétan csiproveci származását, hovatartozását. Elismerése nemzetközi volt, így például 167 évvel halála után is találkozhatunk nevével Szinnyei József által összeállított és írt Magyar írók Élete és Munkái című életrajzi lexikon 1905-ben kiadott X. kötetében. (Ebben még további négy Pejacevics is szerepel). Szinnyei József korábban is foglalkozott a tudóssal és az íróval, mégpedig az Irodalmunk története 1711-1772 című, 1876-ban kiadott monográfiájában.

Hasonló életutat járt be Krasztju Pejics (Hristophorus Pejcsics); 1665-ben született, minden valószínűség szerint Csiprovecben, meghalt 1731-ben Szőrényvárott), aki a sok és magas színvonalú történelmi és teológiai munkáival igen ismert és elismert volt Európában. Ő is elvégezte a loretti „illír” kollégiumot, majd két évig, 1698-ig Rómában képezte magát. Közvetlenül utána, 1704-ig missziós munkát végzett Erdélyben, a Bánátban és a Bácskában a bolgár betelepülők körében. 1705-ben a velencei kolostor apátja, Pécsre és a valamikor Baranya megyei Darázs községbe 1712-ben került mint pécsi kanonok (az egyházi hierarchiában a püspököt követi), egyben a csanádi püspökség apátja címet viselte. Halála előtt egy évvel költözött Szőrényvárra.

A bolgár betelepülők két püspököt is adtak. Időben az első Nikola Sztaniszlav(ov), aki csanádi püspök kinevezését 1742-ben kapta meg. 1697-ben született Krajovában, miután az 1688-as csiproveci felkelés kegyetlen leverését követően szülei menekülni kényszerültek és ott telepedtek le. Megjegyzendő: az Abagar című, első bolgár nyomtatott és 1651-ben Rómában kiadott könyv szerzőjének, Filip Sztaniszlavov nikápolyi katolikus püspöknek unokafivére volt Nikola Sztaniszlavov. Tanulmányait Rómában végezte, huszonnyolc évesen, 1725-ben nikápolyi püspöknek nevezték ki Krajova székhellyel. Híveinek egy részével 1738-ban a török elől a Bánátba települt át. 1742-ben csanádi püspökké nevezik ki. Sikeresen állította helyre a püspökséget, amely valójában csak névleg létezett, Temesvárott teológiai főiskolát nyitott, ő építette a ma is álló temesvári székesegyházat, amelynek kriptájában, az 1851-ben bekövetkezett halála után talált örök nyugalomra.

Andrej Knezzevicset 1746-ban Mária Terézia nevezte ki kalocsai püspöknek. Két könyvet írt „illír” nyelven., Az első Nepomuki Szent János élete 1759-ben látott napvilágot Pesten, a második kéziratban maradt. Valószínűen azért, mert a Szent Márta élete című munka valójában fordítás németből, eredetileg Herleta Friderika írta.

IRODALMI ÉLET

A második betelepülési hullámmal érkező bolgárok irodalma hosszú évtizedeken keresztül első-sorban az egyházzal és oktatással állt kapcsolatban. Így a XVIII. században tizenhét olyan könyv jelent meg, amelynek a szerzője vagy Bulgáriában született, vagy a már betelepült bolgárok leszármazottainak első és második nemzedékéből került ki. Közülük tizenkettő hittudományi és filozófiai tartalmú volt (Krasztju Pejics öt és Franc (Ferenc) Xaver Pejacevics hét könyve), Jakov Pejacevics világföldrajza, három történelmi, valamint egy jogtudományi és egy ábécés könyv (Mihail Grozdics írta az elsőt, amely 1739-ben jelent meg). Tudni kell azonban, hogy ebben az időben, bolgár szerzők számos kéziratot is írtak, amelyek kézzel írtak, ugyanakkor az „uralkodó” pozícióban a német és a latin nyelv állt, vagyis a művek címzettje nem a pór nép volt. Számukra jóval később gondoltak, nevezetesen a XIX. század második felében és minde-nekelőtt Bánátban.

A magyarországi bolgárok életében átmenetinek minősíthető az 1851 és 1860 közötti korszak, mert akkor kezdett kiszorulni az „illír” nyelv használata a bolgár iskolákból és a bolgár templomokból, és egyre nagyobb teret nyert a kortárs bolgár nyelv. Az átmenet vége az 1864/1865-ös tanév volt, amikor az „illír” nyelvet az akkor beszélt bolgár váltotta föl a betelepülők iskoláiban. Csak Temes és Torontál vármegyékben tíz ilyen iskola volt, adatokat róluk azon kiváló magyar

¹⁰ Helyesen: Krassóalmás.

¹¹ Helyesen: Krassócsörgő.

¹² Ma már nem állapítható egy dupla hiba keletkezése Czírbusz Géza 1913-ban megjelent könyvében (Első rész. A temes- és torontál megyei bolgárok II. rész. A Krassószőrényi krassóváriak): az első felsorolásban 7, a másodikban 8 község szerepel, továbbá itt a „kakukktójs” a Krassócsér, ebben a községben nem voltak bolgár betelepülők, a magyarosítás előtti neve pedig Czernova.

¹³ Latinból: egyszerűen.

pedagógus és a Magyar Pedagógiai Szemle elindítója Rill József tett közzé, aki sokat tett a magyarországi bolgárok oktatásáért, szellemi felemelkedéséért. Módos községben született, ahol nemcsak sok bolgár élt, hanem iskolájuk is volt egészen 1945-ig (ezt végezte el Rill József is, nem esoda tehát, hogy kitűnően beszélt és írt bolgár nyelven). Később a vingai bolgár iskola igazgatója lett, s ottani kollégáival egyetértésben 1866-ban összeállította és kiadta az első bolgár helyesírási szótárt.

Természetesen mindez gyorsította a bolgár betelepülők irodalmának fejlődését, amelynek Rill munkássága nyomán egy nagyon is termékeny korszaka kezdődött el. Jelentősebb szerzők Rill József mellett a vingai Ivan Koszilkov és Leopold Koszilkov (apa és fia), Anton Dobroszlav, Ivan Uzun, Rafael Budur, Toma Dragan, Frank Glasz és mások. Az itteni bolgár irodalomnak 1851. és 1920. között két központja volt: Vinga és Óbesnyő, összefüggésben a Trianoni békeszerződés rendelkezéseivel, hiszen a Bánát Jugoszláviához és Romániához került. 71 kiadásban negyvennyolc könyv jelent meg, ebből hét egyházi, tizenhét didaktikai és huszonegy különböző témájú. Tudni kell még, hogy a kiadványok zöme fordítás vagy valamilyen összeállítás volt, de tükrözte a bolgár betelepülők lelki és szellemi világát. Ezzel párhuzamosan megszületett az időszaki sajtójuk is.

A kéziratos könyvek közül kiemelendő az a mintegy 5300 oldalas munka, amelyet gróf Pejacevics Julián talált meg a család dentai házában, majd 1880-ban Bécsben kiadott. Ez Petar Parcevicserk érsek diplomáciai tevékenységét taglalja, bemutatja küzdelmeit Bulgária felszabadításáért, de tartalmazza Pejacevics grófi család, valamint Parcevicserk, Knezzevicserk, Cserkin és Gjonovicserk bolgár bárói családok történetét, sok adattal szolgál a Magyarországon letelepedett más családokról. A nemesi címek adományozása mutatja, hogy a betelepült bolgárok nemcsak beilleszkedtek az akkori magyar társadalomba, hanem ebben jelentős szerepeket is vállaltak.

A legelső nemesi címet elnyert Georgi Pejacevics volt, aki a felkelés leverése után Magyarországon telepedett le, volt postaigazgató Baján, Csátalján és Egresen, majd Bács-Bodrog vármegye alispánja, eközben számos és nem egy esetben titkos császári megbízatást teljesített. III. Károly császár és magyar király koronázása alkalmából az Oszmán Birodalom elleni harcokban szerzett érdemei elismeréséül bárói címet kapott, majd utódai 1772-ben a grófi címet is elnyerték. Később ebből a családból két főispán is volt: Marko Pejacevics szerémi (1751-1772) és Jozsif verőcei (1770-1778) főispán. Továbbá a harmadik és negyedik nemzedék tagjai között volt egy horvátországi bán és egy miniszter. Szintén ebből a családból származott Anton Pejacevics (1750-1803), aki a legmagasabb katonai rangra emelkedett, tábornagy volt.

A bolgár betelepülők között találhatók alispánok (Jakov Bibics Arad vármegyében és Georgi Sztaniszlavics szintén ott), megyei főjegyzők, (Andrenin, Bibics, Sztaniszlavis, Knezzevicserk, Cserkin, Tomjanin stb.), polgármesterek. Az utóbbiak közül külön kiemelkedő Telbiz Károly, a Csanádra betelepült bolgárok gyereke. Húsz éven keresztül, 1884 és 1914 között Temesvár polgármestereként szolgált, kiérdemelte a monarchia „legjobb polgármestere”, valamint „tényleges császári tanácsos” címet. Az említett bolgárok olyan vármegyék és városok vezetői voltak, amelyek széles körű öngazgatással rendelkeztek, előjogok egész sorát élvezték, azért a kinevezésüket a császári udvar eszközölte.

Habár a bolgár betelepülők és leszármazottaik távol tartották magukat a Habsburgok ellenfeleitől, az 1848/1849-es szabadságharc idején a magyar nép oldalára álltak. Sokan léptek be önként a honvédseregbe, a civil bolgár lakosság pedig a honvédséget ruházattal, pénzzel, takarmánnyal segítette. Emiatt az osztrák hatóságok mintegy tíz bolgárt ítélték el, közülük Vinga polgármesterét, Racsov Demetert halálra. Dunyov István ügyvéd, Kossuth seregében alezredesi rangban harcolt, majd Itáliában Garibaldi oldalán. A voltturnói csatában tanúsított bátorságáért személyesen Garibaldi tüntette ki és ezredesi rangot adományozott neki. Vele együtt Olaszországban részt vett a csatákban testvére, Dunyov József, valamint a vingai polgármester fia, Racsov Viktor.

A bolgár betelepülők és ezek leszármazottai hagyományosan nem vettek részt a magyarországi pártpolitikai harcokban, talán ezért a magyar országgyűlésnek csupán két bolgár tagja volt, Telbiz Lajos és Dobroszlav Péter mint az akkori Függetlenségi Párt képviselői. Itt természetesen nem lesz szó a Pejacevics család negyedik és ötödik nemzedékének országgyűlési képviselőiről, hiszen ezek származásuk alapján lettek a felsőház tagjai.

A kialakult hagyományokat a bolgár betelepülők további nemzedékei is megőrizték századunkban is. Így például Telbiz Miklós 1936. és 1944. között Győr-Sopron megye alispánja volt.

Unokatestvére Telbiz Rafael mint postaigazgató szolgált, Velcsov György pedig 1936. és 1940. között országgyűlési képviselő volt. Még egy érdekes tény kívánczik ide: 1937-ben megjelent a bolgár prózát bemutató első magyar gyűjtemény, a Húsz bolgár novella. Összeállítója és műfordítója Vaszilcsin Pál volt, aki Vársárhelyi Pálként volt ismert és a csongrádi gimnáziumban tanított.

A HARMADIK BETELEPÜLÉS HULLÁM

A harmadik betelepülési hullám 1865 áprilisában vette kezdetét, s százharminc év elteltével, 1995. március 1-jén honfitársaink a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló LXXVII. törvény rendelkezéseinek megfelelően megválasztották országos önkormányzatukat, előtte pedig a helyieket. A magyarországi bolgárok az első világháború kitörésével majdnem egy időben, 1914-ben hozták létre az első egyesületüket Budapesten, azután ugyancsak a magyar fővárosban az első egyházközségeket Ezt hamarosan követték a Pécs és Miskolcon élő bolgárok az ott kialakult kolóniáikban. Ezek sajátos ötvözetet képeznek a tizenegy évszázada bolgár jelenlét nemzedékről nemzedékre szállt hagyományai és aközött, hogy átvegyék egy fejlettebb civilizáció értékeit, megfeleljenek egy új gazdasági berendezkedés követelményeinek. Ez nem volt egyszerű, hiszen a harmadik bolgár betelepülési hullám első ezrei abból a Bulgáriából érkeztek, amely ötödik évszázada a késő feudális Oszmán Birodalom zsarnoki elnyomása alatt sínyleződött. Ugyanakkor 1944-ig ezeket az egyleteket alapjukban a patriarchális demokrácia jellemezte. Megvalósításuk kiinduló pontja az egyéni szövetkezeti társulások elvei voltak, a gyakorlatban pedig ez olyan öngazgatás majdnem tökéletes rendszerében valósult meg, amely ma oly modern, és folytonos megbeszélések tárgya. Az egyletek egyfelől a hagyományok folytatását jelentik, de egyben megkülönböztetik a harmadik hullámot az előző kettőtől. Az egyletek szóra korántsem véletlenül esett a választás, mert magában foglalja a magyarországi bolgár kolóniák társadalmi egyesületeit, ezek választmányait, egyházközségeit, illetve az egyház- és iskolaközségeit, ezek választmányait és kuratóriumait, valamint bíróságait (később békéltetőtanácsait), az utóbbiak közül az utolsót Miskolcon választották meg 1930. december 5-én, elnöke pedig Mincso Minev lett. De meg kell említeni a budapesti, miskolci és pécsi bolgár iskolákat, amelyek a nemzeti identitás és hovatartozás otthonai voltak. A párizsi békeszerződések, s konkrétan az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés után, amely legitímálta Magyarországot kilépését a Habsburg-birodalomból (meg ezzel egyidejűleg területe kétharmad részének elvesztését is) egyre nagyobb szerepet kezdtek betölteni a bolgár kolóniák már említett bíróságai (békéltetőtanácsai), mert Bulgária és az Osztrák-Magyar Monarchia 1911. május 18-án (az új, Gergely-féle naptár szerint 31-én) megkötött konzuli és jogsegély-egyezményének sok cikkét valószínűleg már nem is lehetett alkalmazni a mindennapi életben.

Magyarország felszabadítása – megszállása a szovjet hadsereg által, kanonizálta az utat a patriarchális demokrácia látszólag fokozatos, de gyakorlatilag gyors „lefejezéséhez”. Ezt segítette elő, hogy az egyletek bőkezű adományozóinak anyagi bázisát 1953 elejéig az állam kisajátította. Öt évvel később, 1958. június 27-én a magyar párt- és kormányküldöttség bulgáriai látogatása során az akkori állami és párt vezetők aláírták a kettős állampolgárság eltörléséről szóló egyezményt, amivel arra kényszerítették a Magyarországon állandóan élő bolgárokat háromnegyed részét (akik összehasonlíthatatlanul többen voltak, mint a magyarok Bulgáriában), hogy mondjanak le bolgár állampolgárságukról. Bár farizeus módszereik szerint az egyezmény bevezetőjében úgy fogalmaztak, mintha a két állampolgárság közötti választás valóban önkéntes lett volna. Ez nem volt előzmények nélküli, hiszen Bulgáriában már 1948-ban elfogadták a bolgár állampolgárságról szóló törvényt, amely szerint ha egy külföldi állampolgárságú nő házasságot köt bolgár állampolgárságú férfival már nem lehet automatikusan bolgár állampolgár. A tiltás magyarázata, hogy külföldön, s így Magyarországon is élő bolgárok mind többen kötöttek, úgynevezett vegyes házasságot. A következő korlátozások már nemcsak jogi, hanem gazdasági jellegűek is, ezeket 1953. augusztus 8-án aláírt bolgár-magyar polgári- és büntügyi jogsegély egyezménybe foglalták. A magyar országgyűlés is megszavazta a vegyes házasságokról és a külföldi állampolgárok örökbefogadásáról, valamint az állampolgárságról szóló törvényt, amelyek 1957. szeptember 15-én hatályba is léptek. Tehát a kettős állampolgárság eltörléséről megkötött bolgár egyezmény csak záróakkordnak minősíthető, abban a folyamatban, amely véglegesítette a másik országban élő bolgár és magyar állampolgárok feletti totális közigazgatási és politikai ellenőrzést. Mindezek az előidézői annak,

hogy a budapesti bolgár nagykövetség csak a bolgár állampolgársággal rendelkező 1835 főt (1992. évi adat) tartja nyilván, holott a bolgárok száma Magyarországon vagy hat ezerre tehető. Közben – ezzel párhuzamosan – az ötvenes évek derekán a bolgár egyház beleegyezett, hogy ne három, hanem csak egy lelkésze legyen Magyarországon. Ennek „jutalmául” 1956. november 11-én felszentelték az 1932-ben felépített Szent Cirill és Metód bolgár pravoszláv templomot Budapesten.

Az egyletek szempontjából az anyagi bázis vitathatatlanul elsőbbséggel bír, mivel ezek tevékenységének hajtóerejét a honpolgári adományok adták, amelyeket, lehetőségeihez mérten majdnem minden bolgár fölájánlott. Ugyanakkor fél évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a bolgár, s különösen a kereskedők eljussanak az ezt megengedő jómódig.

A harmadik hullámmal Magyarországra érkező bolgárok – foglalkozásukból eredően – vitathatatlanul gazdagították a magyar konyhakertkultúrát, elősegítették fejlődését.

A bolgár konyhakert kertészkedésnek évszázados előzményei voltak. Igazolásul felidézzük egy francia utazó, *Pierre Belleaune Du Manne* 1542-ben megjelent írását: Trákiában – a gabona mellett – a bolgárok lóbabot, lencsét, görög- és sárga dinnyét, tököt, uborkát, vöröshagymát, póréhagymát, fokhagymát, petrezselymet, zellert, salátát termesztettek. Ezek zöme – török közvetítéssel – a Közel-keletről jutott Bulgáriába. Ugyanebben az időben jelent meg Amerikából a bab és a paprika. A kezdetekben például a babnak igencsak borsos volt az ára. Amíg a magyarok a zöldségeket – önellátásukra – konyhakertekben termesztették, öntözésük pedig szinte teljesen ismeretlen volt, addig a bolgár kertészek meghonosították az öntözést is hasznosító szántóföldi zöldségtermelést, ezáltal gyakorlatilag biztosították a városi lakosság ellátását. De a bolgár kertészek a magukkal hozott új zöldségfajtákkal és fajtákkal gazdagították a magyar kertkultúrát. Itt van például a híres, nevezetes piros paprika. Pozsonyban és Pesten egyaránt 1801-ben *Landerer Mihály* (azonos a hírneves nyomdászdynasztiával) megjelentetett „Úri és közönséges konyhákban megfordult szakács-könyv”-ben lámpással sem található a paprika. *Szalva Péter* „A szentesi paprika” című szakkönyve szerint *Szentese és Csongrád megyébe*, vagyis feltehetően Magyarországra, múlt század hetvenes éveiben bolgár kertészek hozták az első paprikafajtákat. A szegvári származású *Czibulya Ferenc*, akinek édesapja a Károlyi grófok usztatói majorjában volt lovas csősz, hat paprikafajtát említ. *Csoma Zsigmond* leírja: „Az új zöldségfajtákat is elterjesztették a bolgár kertészek. Így különösen a régi bolgár paprikafajtákat. A szegvári származású *Czibulya Ferenc*, akinek édesapja a Károlyi grófok usztatói majorjában volt lovas csősz, hat paprikafajtát említ. *Csoma Zsigmond* leírja: „Az új zöldségfajtákat is elterjesztették a bolgár kertészek. Így különösen a régi bolgár paprikafajtákat, a Szopóckit, amely kezdetekben a legkeresettebb volt, de csípős; a Kalinkói zöld régebbi formáját, az édes Kalinkuszt, amely századfordulótól igen népszerűvé vált, és a Szopóckit is kiszorította. Édes paprika volt a Narancs paprika, ami a színéről kapta a nevét, de csak módosabb vásárlók kedvéért termesztették. A Nagyverős paprika igen csípős volt, a Kiserős még ennél is csípősebb. A Kosszarvú paprika édes volt, a Paradicsom paprika szintén. A Király-paprikát, a Pestenszkit, a Cukorpaprikát bár édesek voltak, nem kedvelték, így a természetből ki is szorultak. A nagy paprikavászték azonban a magyar mesztés gondos elvégzéséig maradt fenn, mert keveredve leromlottak a fajták.”

Ez utóbbi igen lényeges megállapítás. A már idézett *Czibulya Ferenc* szerint: „A bolgárok a kalarábé, a kaposzta, a karfiol, a kelkáposzta, a paradicsom, a paprika, a padlizsán, a gyökér, a sárgarépa, a zeller, az uborka, a dinnye, a tök, a borsó, a fokhagyma, a vöröshagyma, a hónapos piros retek, a fekete retek, a fehér hosszú nyári retek vetőmagjait otthonról, Bulgáriából hozták magukkal, és itt Magyarországon tovább termelték maguknak a magot minden fajtából.”

(A szerkesztő itt kénytelen közbeszólni: ez nem zárja ki, hogy előtűnik is termelték e zöldségeket Magyarországon, hiszen addig is süttöttek, főztek idehaza. A szerző elfoglaltságát viszont nem vehetjük zokon.)

A bolgár kertészek termesztették a zöld dughagymát, a spárgatököt, a bamiát (Magyarországon okra vagy gombo), a póréhagymát, a feketebabot, amelyek ételeik alapját képezték. A történelmi Magyarországon, így Erdélyben is a bolgárok már a XVIII. század elejétől kertészkedtek. Majdnem csak zöldségeket termesztettek. Korunkban egyre ismertebb a hagyományos bolgár ételek közül a *sopszka* - saláta. Bár egyenemely helyen csak a neve az, ugyanis hiányzik belőlük valamilyen zöldség, de a túró sem bolgár, holott *fehér krémsajt* néven már Magyarországon is megjelent. De a *padlizsán* is mind népszerűbb. Említésre méltó, hogy a zuglói önkormányzat utcánév kerész-

telőin, a *Bolgárkerék*, a *Bolgárker tész*, a *Szervian* utca nevek mellett, elfogadták negyedikként névadónak a *Padlizsán-t*. Magyarázatra szorul a Szervian elnevezés, aminek eredeti jelentése „szerb”. De neveztek így egy bolgárok természeténél paprikafajtát, másfelől, minthogy a bolgárkertészek az első időkben Szerbián keresztül hajóztak fel a Dunán, akkor használatos nevük is ez volt. Itt emlékeztetünk rá, hogy a közvetlen összeköttetést nyújtó Orient Expressz bolgár szakasza csak 1888. augusztus 12-én nyílt meg, maga Bulgária is csak 1878-ban szabadult a török hódoltság alól és nyerte vissza önálló államiságát.

A múlt század végén kialakult a három legnagyobb bolgár kolónia Budapesten, Pécsen és Miskolcon, illetve e városok környékén. Az ottani tömeges letelepedés és ugyanott a különböző egyletek megalakítása nem véletlen, hiszen Diósgyőrben, akkor Miskolc egyik külvárosában valamint a mintegy 30 km-re fekvő Ózd városában 1770 óta működtek nagy vas- és acélpipari művek, újat 1868-ban építettek, Pécs az egész Dunántúlon a legdinamikusabban iparosodó város volt, Budapesten pedig az ország iparának több, mint kétharmada koncentráldott, természetesen ezekben a régiókban jöttek létre a legnagyobb piacok is. Pécsre elsőnek a *Veliko Tarnóból* származó *Ilija Bojcssev* érkezett valószínűleg valamivel 1870 előtt (erre utal az első megőrzött irat), Miskolcra 1873-ban jöttek konfittársaink kisebb csoportjai (később szórványokként maradtak) megjelentek például 1875-ben, 1880-ban, 1884-ben, 1895-ben és 1903-ban *Csongrád* megyében akkor már voltak zeyenek *Szegeden*, *Makón*, *Siófokon*, *Tatán*, *Tatabányán* stb. *Galgóczi Károly* és *Jeszenszky Árpád* tanúsága szerint a múlt század hatvanas éveitől a bolgár kertészek szinte elárasztották a magyar fővárost és környékét a Duna mindkét partján, *Téténytől Bogdánig*, *Palotától Vácig*, a budapesti Zuglóbán számuk több, mint kétszáz volt (nem véletlenül utal erre négygy ottani utca elnevezése), számosan telepedtek le a bővíző patakok melletti földekre *Újpesten*, *Rákospalotán*, *Rákosszentmihályon*, *Nagyicén*. Bolgár kertészek először 1890-ben maradtak télen is Magyarországon, ami egybeesik a kapitalista termelési viszonyok végleges kialakulásával a mezőgazdaságban.

Nem egészen két évtized alatt a bolgárok közismerten híres munkaszorgalma eljuttatta az elsőket a jómódig. *Angyal Dezső* például megemlíti, hogy az 1862-ben *Polikraiste* községben született és tizenhét évesen Magyarországra érkezett *Petar Hadzsipetkov* „már az első szerb-bolgár háború kezdetén (az 1885. évi háborúról van szó – G. A.) tiszta hazafias érzésektől indítva négy millió korona kölcsönt adott (Bulgáriának – G. A.), mely összeg pedig vagyonának csak egy kis részét képezte”. 1909-ben ő már nem csupán kereskedő, hanem háztulajdonos is, aki bérbe adja a Ferenc körüli ingatlanjait, továbbá a főváros IX., X. és XI. kerületében 130 katasztrális hold földet bérelt. Hasonló példák voltak Pécsen is, ahol a *Draganovból* elszármazó *Coni Hrisztov* Gogev 47 napszámával 93 katasztrális hold kertét művelt, s így a város zöldségellátásának 85 százalékát biztosította. 1913-ban a mai Magyarország területén 649 nagy bolgár kertészgazdaság működött, 1906-tól egy kísérleti is Siófokon, hogy a magyarok is el tudják sajátítani a bolgár zöldségtermesztés titkait. Egy évvel korábban, 1912-ben, hivatalos adatok szerint, a 872 bolgár kertészet gazdái eladott árújuk nyereségéből több mint 22 millió koronát vittek ki Bulgáriába (használatképpen: akkor Balaton mellett 1 kg paradicsomot 10-12, egy fej káposztát 6-7 fillértért árúsítottak).

Mindezek következtében a budapesti bolgár egyesület létrehozását kezdeményező 17 tagú szervező bizottság a *Lónyay* utca 11. szám alatti, és *Dimitar Dimitrov* tulajdonában lévő *Bolgár-Magyar Étteremben* 1914. július 14-én meg tudta tartani első ülést, s ezen olyan határozat született, hogy a budapesti bolgárok közgyűlését 1914. július 20-ára (a *Gergely-naptár* szerint augusztus 2-ára) összehívják, vagyis Illés napján tartják meg. Csupán egy hét alatt 170 bolgárt értesítettek, s az egyesület számára adományokból 4345 aranykoronát gyűjtöttek. *Révész István* magyar tudós megjegyzi, hogy a bolgár kertészek által megművelt földek 98,62 százaléka haszonbérlet, mert „... a kenyereiket Magyarországon megkereső idegen honos állampolgárok (bolgárok) nem nagyon iparkodnak állandóan letelepedni és magyar állampolgárokká válni, hanem hűen megmaradnak bolgároknak és a nálunk megszerzett pénzt hazájukba viszik; más szóval, jó hazafiak, mert ezzel hozzájárulnak országuk gazdagításához a mi rovásunkra és szegénységünkre”. Függetlenül a két Balkán-háborútól és az épphogy elkezdődött első világháborútól, a mozgósítások ellenére is az egyesületet a kihirdetett napon megalapították, elnökévé az 1859-ben *Teteven* városában született *Lazar Ivanov* kereskedőt választották, aki 1928-ban bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a posztot. Utóda, 1936-ig, *Dimitar Marinov*, őt követte 1945-ig *Nikola Atanaszov*. Az egyesület alakuló ülését elfogadták

a *Sztefan Gjokov* által kidolgozott szabályzatot, *Dimitar Dimitrov* pedig átengedte a Lónyay utca 11. szám (1. emelet 12.) alatti öröklakását, ahol az iroda és a klub kapott helyet. Ez az épület hosszú évekig a bolgárok szervezett közösségi és kulturális életének központjává vált. Ennek racionális magyarázata az is, hogy ide nem messze található a Pecz Samu tervezte és 1889 és 1894 között felépült Központi Vásárcsarnok, ahol a bolgár kertészek többsége árusította termékeit, ezenkívül kertjeik nagyobb része szintűg a IX. kerületben volt (*Gulácsy-dűlő, Lóverseny-dűlő*). 1915. szeptember 20-án megjelent a Magyar-Bolgár Szemle című újság első, a világháború miatt egyben utolsó száma, amelyet *Sztefan Gjokov* szerkesztett. Ugyanebben az időben titkos szavazással honfitársaink saját bíróságukat is megválasztották (később majd békéltetőtanács), ennek határozatai kötelező jelleggel bírtak minden bolgár számára, s a magyar bíró előtt fellebbezésnek nem volt helye.

Az első világháború második és harmadik évében Budapesten a bolgárok az önkormányzás új intézményeit hozták létre: 1916. május 27-én egyházközséget alapítottak, elnöknek pedig *Petar Hadzsiipetkovot* választották, egy év múlva ez már egyház- és iskolaközség lett, mivel *Budapest Székesfőváros Tanácsának* 1917. december 4-én kelt 126.176. számú határozatával az induló bolgár iskola céljaira a Lónyay utca 4. szám alatt levő Községi Iparostanonc Iskolában egy osztály- és egy tornatermet bocsátottak a bolgár kolónia rendelkezésére, ahol 1918. február 25-én el is kezdődött a tanítás. Az első tanévben a fűtési költségek 8640 koronát tettek ki, ezt adománynyokból fizették. Ugyanezen év május 24-én a *Dimitar Dimitrov* által átengedett lakásban megszentelték a Szent Cirill és Metód nevét viselő kápolnát. Miután pedig az 1906 óta működő bolgár főkonzulátust 1921-ben követségi rangra emelték, a bolgár egyház és iskolaközségnek már követségi lelkésze is volt.

Az *Alexander Sztambolijszkinak*, az akkori miniszterelnöknek és egyben külügy- és vallásügyi miniszternek címzett és 1920. augusztus 20-án kelt jelentésében a budapesti bolgár főkonzul, *Alexander Dimitrov* tájékoztatta, hogy honfitársaink száma csupán a fővárosban és ennek környékén elérte a 12 ezret, az utóbbit megerősítik az 1925. évi bolgár adatok is. Ez indokolta az önkormányzás új formáinak bevezetését, ezért néhány, titkos szavazattal lebonyolított választás zajlott le, közülük a legfontosabb 1925. május 21-én tartott. Akkor a 10 községi tanácsból álló választmányon, felügyelőtanácson, kuratóriumon és egyház- és iskolaközségen kívül megválasztották a békéltetőtanácsot és az egyházi vegyes tanácsot is. Az elsőnek „örködnié kell a Magyarországon élő és dolgozó bolgárok összetartása fölött, valamint eldöntenie a köztük felmerülő összes vitát és félreértést”. Az egyházi vegyes tanács, melynek tagjait megválasztásuk után a bolgár Szent Szinódus hagyott jóvá, elnöke pedig a mindenkor követségi lelkész volt, köteles volt ügyelni honfitársaink családi békéjére. Szabályzatnak csupán a 77. cikkelyét idézem, amely szerint, ha bármelyik bolgár okot szolgáltatna házassági kötelékének felbontására avagy elhanyagolja családját, akkor azt az embert „most és mindörökké ki kell utasítani Magyarországról és el kell vitetni, ha szükséges erő alkalmazásával, Bulgáriába”.

Négy évvel később, a Magyarországi Bolgárok Egyesületének kérésére, a budapesti bolgár követség tárgyalásokkal kezdett a főváros polgármesterével, *dr. Ripka Ferenc*-cel, bolgár iskola és kollégium, valamint pravoszláv templom építéséről. A magyar fél – válaszul a bolgár kormány gesztusára, hogy 1925-ben Szófiában ingyenes telket adott új magyar követségi épület felépítésére – a IX. kerületi Vágóhid utcában telket ajándékozott. Itt – ahogyan az akkori követ, *Sztojan Petrov* írja jelentésében – 1931. május 24-én lerakták a Szent Cirill és Metód templom alapkövét, az év végére pedig be is fejezték az építkezést! A kedvezőtlen gazdasági helyzet miatt azonban az iskolát felépíteni nem sikerült.

A budapesti példát hamarosan követték Miskolcon és Pécsen. A borsodi városban az egyházközséget 1921-ben alapították, három év múlva ez már egyház- és iskolaközség, mivel *Mincso Mihov* házában 12 tanulóval bolgár iskola indult. *Jordan Marinov* pedig átengedte egyik házát, hogy ebben honfitársaink istentiszteleteket tartsanak. Az önkormányzás kiépítése Miskolcon 1930 végére befejeződött, akkor alakult a békéltetőtanács. A huszas évek elején Pécsen is alapítottak bolgár egyület, de működése igen rövid ideig tartott. Ezzel szemben 1933-ban Pécsen megszervezték a Rilai Szent János Bolgár Egyházközséget, amely *Nendrvich Andortól*, a város polgármesterétől kapott örök használatra egy földszinti lakást a Fiumei út 33. szám (ma Petőfi utca 61.) alatt, ahol ma is működik a bolgár kápolna. 1939. december 28-án *Sztefan Valcev* követségi lelkésznek,

a teológiai tudományok doktorának vezetésével megalapították a Magyarországi Bolgárok Dunántúli Kultúregyesületét, beindult a vasárnapi iskola is, amelyben bolgár nyelvet és irodalmat, bolgár történelmet és földrajzot tanítottak. Az egyület kétségbevonhatatlanul bizonyítja, hogy a harmadik bolgár betelepülési hullám végérvényesen elvesztette kezdeti kertészeti jellegét.

Erre a legjobb példa a pécsi szervező bizottság szociális összetétele: 1 lelkész, egyben elnök is, 1 egyetemi lektor, 11 egyetemi hallgató, 3 pék és mindössze 6 kertész. Csak sajnálni lehet, hogy a háború miatt, meg saját felületességünk következtében is a Pécs szabad királyi város tanácsának kultúrház felépítésére ajándékozott telekkel honfitársaink nem tudtak mit kezdeni.

Magyarországon a második világháborút követően elkezdődött a bolgárok kiépített önkormányzati intézményrendszerének, közösségi és kulturális életének lerombolása, mindannak, amit évtizedeken keresztül sok munkával és áldozattal létrehoztak. Bulgária és Magyarország között a diplomáciai kapcsolatok 1944. szeptember 26-án megszakadtak (teljes kétoldalú helyreállításuk 1947. október 10-én történt meg), de 1945 decemberében Budapestre érkezett a bolgár légierők vezérőrnagya Mihail Mateev, akit hivatalosan politikai képviselőként küldtek ki, és tevékenységének célja az volt, hogy megszerezze a magyar hatóságok támogatását a Magyarországon élő bolgárok minél nagyobb számban történő kiadatásához Bulgáriának. Ehhez azonban nem a magyar fél bizonnyult megfelelő támogatónak. 1948 elején a magyar belügyminisztérium kiadta a társadalmi egyesületek ellenőrzéséről szóló körrendeletét, majd még egyet az első gyakorlati végrehajtásáról. Ebben az időben a Magyarországi Bolgárok Egyesülete a Vágóhid u. 15. szám alatt, a templom udvarában levő kisházban működött. Az egyesület elnökét, *Todor Kirovot* kulákká nyilvánították, és hasonló sorsra jutott még 530 bolgár. Ennek a ténynek nemcsak politikai jelentősége van, hiszen azokról volt szó, akik addig a bolgár egyletek anyagi támaszát jelentették.

Amikor a repatriálással és a kulákká nyilvánítással kapcsolatos vihar elült a bolgár követség (nagykövetségi rangra 1954. március 1-jén emelték) közvetítésével átadták a XI. kerületi Mátyóki utca 11. sz. alatti épületet az egyesületnek, amely meg is felelt volna elvárásainak. Kiderült azonban, hogy erre az épületre a Magyar Dolgozók Pártjának kerületi bizottsága is igényt tart, emiatt 1953. szeptember 4-jén a tatarozás költségeire hivatkozva, diplomáciai misszióknak lemondott róla. Viszont még ebben az évben, a Vágóhid utcában, a bolgár templommal szemben, a fővárosi tanács telket adományozott. Ezen 445 bolgár család 2.725.000 forint adományából felépítették, és 1957. szeptember 9-én meg is nyitották a kultúrházat. Az egyházat az 1948. február 25-én életbelépett törvénnyel szétválasztották az államtól így utóljára 1949 januárjában érkezett három bolgár lelkész, Budapestre, Pécsre és Miskolcra. A budapesti bolgár iskolát hivatalosan 1955. március 25-én vették ki a bolgár kolóniák kezéből. Ezen a napon a magyar külügyminisztériumtól a követségnek adta át a Bajza utca 44. számú épület kulcsait, hogy ide a bolgár iskola be tudjon költözni. Ezzel megteremtődtek az oktató – nevelő munka normális és nyugodt feltételei. Az intézmény 1981-től középiskolaként működik. Ugyanakkor a bolgár párt- és államvezetés az 1952-ben újra induló miskolci 1954-ben, majd az 1954/1955. tanévben 31 tanulóval megnyitott pécsi iskolát 1968. szeptember 1-jén, mint szükségtelen és költséges intézményt (ez utóbbi éves költségvetése a napközi-vel együtt 210.000 forint volt!) becsukta.

A NEMZETI IDENTITÁS ÉS SZELLEMI ÉLET MEGÚJHODÁSA

A fordulópont a rendszerváltás és az első szabad választások után közvetlenül következett be: 1990. augusztus 23-án a magyar kormány rendeletet adott ki a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal felállításáról államtitkár vezetésével. Megalakult a 13 magyarországi nemzeti és etnikai kisebbség kerekasztala, amelynek első elnökévé *Dr. Toso Doncsevet*, a Magyarországi Bolgárok Egyesületének ügyvezető elnökét választották. Számos más fontos kérdés megvitatása mellett a fórum elsődleges feladata a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvénytervezet saját változatának összeállítása volt, amelyet az országgyűlés 1993. július 7-én elfogadott.

A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény rendelkezéseinek megfelelően 1994 és 1995-ben a magyarországi bolgárok megválasztották önkormányzataikat Halászteiken, Pécsen, Miskolcon és Budapesten, illetve az elnökeik, *Nikola Kusevet, Jordan Bonevet, Dr. Maria Nikolaevát és Vladimír Encsevet*, majd 1995. március 1-jén megalakult az országos önkormányzat is, amelynek elnöke *Dr. Toso Doncsev* lett. Az országos és a helyi bolgár önkormányza-

tok aktív tevékenységet folytatnak. Az említett helyeken rendelkeznek saját otthonukkal. Ezeket a helyiségeket költségvetésükből már berendezték mindazzal, amire szükség van az erőteljes közösségi és szellemi élethez: könyvtárak, számítógépek, televíziók stb. Egyre sokasodnak rendezvényeik is, ezek közül nem egy a magyarországi bolgárok történelmi múltjával és kulturális örökségével, a megőrzött hagyományokkal áll kapcsolatban. Így például Miskolcon két emléktáblát avattak, Pécsen felújították a Rilai Szent János kápolnát, Budapesten pedig, a Kozma utcai temető 42. parcellájában a fővárosi bolgárok helyreállították azon, a császári és a királyi, illetve a magyar honvédség alakulataiban az I. világháború alatt harcoló és elesett bolgár katonák emlékművét, amelyet hajdan, 1935. június 21-én igen méltó külsőségek mellett avattak, majd 1945 után politikai és ideológiai megfontolásokból feledésbe taszították, tilalom alá helyezték. Ugyanakkor nem véletlenül az országos önkormányzat székhelyéül a Lónyay utcában kerestek és kaptak helyiségeket, ahol a magyarországi bolgárok szervezeti és közösségi élete elkezdődött századunk tízes éveiben.

A Magyarországi Bolgárok Egyesülete, főlelevenítve a régmúlt legjobb hagyományait, új alapszabályt fogadott el, és visszaállította régi-új nevét. Elnöke, *Georgi Irinkov* évtizedek óta fáradhatatlanul munkálkodik a magyarországi bolgárok szellemi és közösségi életének jobbításán, széleskörű együttműködést alakított ki az országos és helyi bolgár önkormányzatokkal. Az egyesület székhelyére a Vágóhid utca 62. alatti **Bolgár Művelődési Ház** hagyományos és közkedvelt rendezvényeire szívesen jönnek a vidéken élő bolgárok és egyre több a magyar látogató is. 1996. június 2-án itt avatták fel a bolgár költő és forradalmár *Hrisztó Botev* mellszobrát, ez a Magyarországon élő és alkotó bolgár szobrász *Ognjan Kozsuharov* műve. A megvalósításhoz szükséges pénz egy részét hagyományosan a magyarországi bolgárok gyűjtötték. Az egyesület majdnem két évtizede kibővítette a művelődési házat a két csillagos, Rila nevét viselő szállodával, valamint a hangulatos Carevec étteremmel. Ez lehetőséget biztosít bolgár művészek, tudósok, közéleti személyek és mások vendégszerelésére, nem kevés a bolgár turista sem. Természetesen, a bolgár konyhát és ízeket kedvelő magyarok is gyakran térnek az étterembe egyre nagyobb számban.

Igen fontos szerepet játszik a bolgár nemzeti identitás megőrzésében a bolgár keleti pravoszláv egyház is. Budapest a székhelye *Szimeonnak*, a nyugat- és közép-európai metropolitának. 1996-ban a magyarországi bolgárok új egyházközösséget választottak, ennek elnöke *Ivan Udarev*, aki *Ivan Sumov* plébánossal számos kezdeményezést indított. Mind a hárman karöltve munkálkodnak a bolgár önkormányzatokkal és egyesületekkel, legutóbb – a Szent Cirill és Szent Metód templom udvarában elkezdődött a plébánia és kápolna építése. A magyarországi bolgár keleti pravoszláv egyház rendszeresen szervez és részt vesz egyházi, naptári és népi ünnepeken.

Ezek között van **május 24-e**, a **szláv írásbeliség**, a **bolgár kultúra és közoktatás** napja. Hagyományosan ezt a napot a magyarországi bolgárok majdnem hatvan éve a *Széchényi*-hegyen ünneplik gazdag és változatos kulturális programmal. Előtte a magyarországi bolgárok szervezetei valamennyi bolgár külképviselettel együtt megkoszorúzzák a zalavári *Szent Cirill és Szent Metód* emlékművét, amelyet 1985. október 11-én, Szent Metód halálának 1100. évfordulója alkalmával avattak föl. Egy másik, immár naptári ünnep a *Trifon Zarezan*, avagy a *Szólómeteszó Trifon*, akit a szőlősgazdák, kocsmárosok és kertészek védőszentjének tartanak.¹⁴ A *Dimitrovden*¹⁵, továbbá *Nikulden*, azaz a *Mikulás* napja, amely a bolgárok számára kimondottan családi ünnep, s ezen az elkészített ételeket (a ponty kötelezően szerepel köztük!) szét kell osztani stb.

Emellett a magyarországi bolgárok számos más, hagyományos naptári ünnepet tartanak, többesük jellegzetesen bolgár. Itt van például az új esztendő sajátos szokása. Erre először Strausz Adolf (1853-1944) néprajztudós és közigazda figyelt fel bulgáriai tanulmány útjainak egyikén. Megjelentette a „Bolgár népköltési gyűjtemény” (1892) előszavában, majd 1897-ben, a „Bolgár néphit” című munkájában. A *szurvakciná*-ról, a *somfaágvirgácsról*, meg a *szurvakáné*-ről a *somfaág virgácsal történő újevi köszöntésről* van szó. Újév napján a gyermekek ilyen somfaág virgácsal járnak-kelenek, és akivel találkoznak, annak a hátát e szavak kíséretében ütögetik: „*Szurva, szurva veszela godina, dogodina do amina*.” Ez az alapszöveg régióként változó, de a lényege mindenütt az, hogy így kívánnak jó egészséget és boldogulást az új esztendőre. Ez – bolgár néphit

szerint – elérhető, ha valakit megérintenek egy nyers, zöld somfaágacskával. Ennek bolgár neve: *szurov*, innen a *szurvaknica*.

Az új Gergely-naptár szerint január 21-én, (1913-ig január 8-án) van a *Babinden*, a *bábaasszonyok-napja* amely a magyarországi bolgárok körében is nagy tiszteletnek örvend. Azért ezen a napon, mert a naptári-rituálék szerint: karácsonykor születik a kis Jézus, majd következnek a gyermekágyas napok, amikor a gyermeket megfürdetni sem szabad, majd vízkeresztkor a vízszentelés és ezt követi a gyermekek világrajövetelét segítő, a bábaasszonyok napja.

Február 14-én (régén: február elsején) ünneplik a már említett *szólómeteszó Trifon* napját. Ezt követi a *zageoveni* (a zageovjam igéből származó szó, annyit tesz, hogy „bőjt előtt tilos haszt enni”) azaz a *farsang*. Két vasárnapra és a közöttük lévő hétre vonatkozik, mert a bírítzegő vasárnap 8, a bőjt pedig 7 héttel van a húsvét előtt. Ilyenkor rendezik a tél búcsúztatót. Jellemzői az ünnepi asztal, a tűz- és a busójárás. Az utóbbi Szilisztra város és környékén bukkant fel Bulgáriában, hitelesíthetően a VI. században. A zageoveni, mint ünnep most és csak lassan nyeri vissza helyét és rangját otthon és a magyarországi bolgárok körében is.

Igen jelentős az ünnepek sorában *március hónapja* és ennek *első napja*. *Erődi Béla* (1846-1936) Bulgária egyik neves kutatója 1871. július 9-én a Vasárnapi Ujságban így írt: „*Március nőnemű hónap*, s Baba Mart-nak hívják. E hónap a nőknek van szentelve, s egész négy héten át nem szabad dolgozniok... Ha dolgoznának, Mart anyóka nem adnak erőt az egész éven át, s villám gyújtand fel azt a házat, amelyben így meggyaláztattak.” A tulzásoktól eltekintve Erődi nem a nemzetközi nőnap eredetét kutatta, de a *martenicska* név eredetét. Erről *Xantus János* (1825-1894) is megemlékezik. „*Március 1-jének régi népszokásokból lett, de ma már elvárosiasodott szokása lett a kedves kis 'martsor', azaz a műtyüreké ajándékozása... Azt azonban kevesen tudják, hogy ugyanez a kedves szokás Bulgáriában is megvan 'martenicska' néven. Eredetileg egy piros és egy fehér selyem-zászlócskából állott, végükön bojjtal. Ez a két szín Bulgáriában az egészség jele...*” Amikor a bolgárok kitűzik kabátjukra a martenicskát, akkor van március elseje, a tavasz ünnepe. Ezen a napon az emberek jó egészséget, hosszú életet és nem utolsá sorban gazdagságot kívánnak egymásnak. A martenicska piros-fehér fonalból sodrott, különféle figurákból áll, melyek egyike piros, másika fehér. Az első szín mind a bolgár, mind a magyar folklórban ugyanúgy védő és oltalmazó ereje van, hiszen egyezik a vér színével. Ugyancsak rokon a fehér szín is, hiszen a halotti lepel megóvjá az elhunytat a túlvilágon rájuk leselkedő veszélyektől. Hasonló a martenicska rendeltetése, mert még a pogány időkbe visszanyúló néphit szerint a tavasz kezdetén kirajzó kártevők ellen véd. Ezért aztán a martenicska a magyarországi bolgárok számára nemzetörző hagyomány.

Számos ünnep nyeri vissza jelentőségét 1989 után, például *Gergjovden*, *Szent György-napja* május 6-án, amikor bárányt vágnak és az egész falú együtt étkezik. Vagy itt van *Enjovden*, *Jenő napja* június 24-én, *Petrovden*, *Péter-Pál napja* június 29-én, bár az utóbbit a következő napon és külön ünneplik. *Krasztovden*, a *szüretelők napja* szeptember 14-én. A magyarokkal azonos napon emlékeznek a halottakra.

A bolgár népszokások és hagyományok, néptáncok és dalok megőrzésében és továbbvitelében kulcsszerepe volt és van az 1982-ben Lili Zafirova által létrehozott **Martenica Táncgyűttesnek**. Az alapító volt a társulat első koreográfusa is. Többször részt vettek és győztek is a Ki mit tud? vetélkedőben, kétségtelen azonban, hogy a legnagyobb sikerüket 1997-ben érték el a *Palma de Mallorcán* rendezett VII. Világ Folklórfesztiválon, ahol 34 ország 52 együttese közül az első helyet szerezték meg. A Martenica Táncgyűttes sok európai országban, Bulgáriában pedig majdnem minden évben vendégszerepel. Programjának gerincét a *horo* (körtánc) és a *racsenica* adják. Nem volt, ma sincs olyan ünnep, amikor a bolgár falu népe, így a Magyarországon élők is, ne járná a horot. Ezt néptáncot csoportosan járják és nagyon sok változata van, miként zenéje is lehet 5/16-os, 7/16-os, 8/16-os, 11/16-os, 13/16-os stb. ütemű. A mozgást tekintve van helyben járó, bal, vagyis az óramutató járásával egyező vagy ellenkezőleg, tehát jobb irányba mozgó körtánc, valamint egyenes, azaz a kör középpontja felé haladó. Emellett a kör lehet zárt vagy nyílt, de járják a horot lánokban vagy egyenes sorban. De általában a lépéseket és mozgásirányokat megfelelően kombinálják.

A *racsenicának* a magyar nyelvben nincs megfelelője, de az irodalomban „*gyors bolgár nemzeti vagy néptánc*”-ként emlegetik. A *racsenik* szó, hosszú, házi szövésű kendőt jelent. Legtöbb esetben himzett, rojtokkal díszített. Ezt tartják kezükben a táncolók, miközben különböző lépéseket

¹⁴ A Trifonnak nincs magyar megfelelője, eredete görög, jelentése fénytűzben élő „ami talán nem is véletlen, hiszen ezen a napon, február 1-jén kezdődnek a tavaszi mezőgazdasági munkák s minden földművelő gazdag és bőséges termést remél.

¹⁵ Ez Demeter napja, akkor szokták a bolgár kertészek az évi munkát befejezni és szétosztani a felhalmozott nyereséget; egyébként mint név a nagybarba a szláv nyelvekből került át, nem véletlenül egyik névnapja, október 8 egybeesik a bolgárral. Eredeti görög formája Demetriosz, jelentése a föld istennőjének ajándéka.

lejtének. Ez a legelterjedtebb páros néptánc. Zenéjének üteme 7/16-od, de járják szőlóban is. Ez sem ismeretlen már Magyarországon, hiszen a horoval együtt a hetvenes években megjelentek a táncházakban.

Mondhatni az utánpótlás is nevelődik, hiszen a Magyarországi Bolgárok Egyesületének keretében egy másik ifjúsági, a *Jantra* bolgár folyó nevét viselő együttes is szárnyakat bont, ebben főleg a budapesti bolgár iskola diákjai szerepelnek. Mellette a legkisebb tanulók is együttest alakítottak *Roszica* néven. Igen közismert a népszerű *Rila zenekar*, melynek vezetője Alekszej Leszicski. Itt egyre jobban teljeseedik ki Szilvia Sztratjeva bolgár diáklány kivételes énekes tehetsége. Természetesen a zenekar műsoraiban a bolgár népdalok szerepelnek, miként a *Zdravec* (magyarul a nővény geránium) együttes fellépéseiben. Ők még azon bolgár néptáncokat mutatják be, amelyek a hetvenes években, rövid idő alatt meghódították a fővárosi táncházakat. Ezeket most is havonta rendezik a Bolgár Művelődési Házban több mint száz fiatal részvételével. A kulturális élet tovább bővült azzal, hogy „*Malko Teatro*” néven kamaraszínház együttes alakult *Gabriella Hadzsikosztova* művészeti vezetésével. Külön említendő Nikolaj Parov és *Zsardnók* együttese, amelyet azonban aligha szükséges bemutatni, hiszen évek óta vannak a pályán, s nemcsak Budapesten, hanem az egész országban is ismerik. Nem szabad elfeledkeznünk Gabriella Hadzsikosztova operett énekesnőről sem, aki a szekszárdi német színház bolgár kiválósága. Vagy szólunk Dr. Alexander Varró zongoraművészről is, aki baleset következtében az utóbbi években balkezes zongoraversenyeket ad, de egyben a SOTE vezető patológusa, elismert igazságügyi szakértő.

Nemrégem vesztettünk el egy kiváló festőt, a miskolci Munkácsy-díjas *Mazsaroff Miklóst*, akinek apja Alsózsoltcán bolgár kertész volt, felesége szintén bolgár, orvos, a helyi önkormányzat vezetője. A magyarországi bolgárok büszkén emlegetik *Roszen Ruszev* grafikust, *Ognyan Kozsuharov* és *Antoni Doncsev* szobrászokat, *Miroljuba Gendova* festőművészt. Maradandót alkotott a filmrendező *Mancserov Frigyes* (sajnos, ma már csak műveivel találkozhatunk) és *Radevski Teodor*. A békéscsabai *Sztaniszlav Sztójcev* már bemutatkozott első könyvével, a Con-dolkodó léttel, miként *Szevta. Kjoszeva* a Vízszintes függőleges című verseskötettel. *Penka Csangova Magyar nap alatt* című, a bolgár kertészeket bemutató könyvét pedig alighanem minden bolgár ismeri és olvasta.

Magyarországon elismert, sok publikációval rendelkező kutatók a néprajzos *Lili Peneva-Vince*, a szociológus *Dr Tozo Doncsev*, a történész és filológus (e sorok írója) *Alexander Gjurov*, aki évtizedek óta foglalkozik a magyarországi bolgárok történetével és a bolgár-magyar kapcsolatok kutatásával.

Nemrégem, 1996-ban – az országos önkormányzat mellett – alakult a **Magyarországi Bulgárok Kutató Intézete**, amelynek feladata a magyarországi bolgárok történetének, szokásainak, hagyományainak és kulturális örökségének kutatása. Előfutára ennek a Bolgárok Közép-Kelet-Európában című tudományos konferencia volt, amelyet a Magyarországi Bolgárok Egyesülete 1994-ben rendezett. 1997. novemberében az országos és a fővárosi önkormányzat, valamint az intézet rendezte meg a másodikikat a Bolgárok Magyarországon címmel.

Ötödik éve, évente négyszer jelenik meg, a *Haemus*, a Magyarországi Bolgárok Egyesületének kulturális, művészeti és társadalmi folyóirata, amely a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal anyagi támogatásával készül. A folyóirat igyekszik bemutatni a bolgár irodalom legújabb értékes és érdekes alkotásait, vállalja a híd szerepét a bolgár kultúrával és társadalmi élettel. A magyarországi bolgároknak havi lapjuk is van, ez a *Bolgár Újság*, amely eljut minden honfitársunkhoz. Időszzerű, egyben tartós híreket és anyagokat közöl Bulgáriáról és a magyarországi bolgár kolóniák életéről, kezdeményezéseiről, rendezvényeiről. Havonta 7-8 percben az MTV 2, *Rondo* műsorának keretében bolgár nyelvű adást sugároz, 1997 őszétől pedig a Gyökereink címmel szintén az MTV 2-ön minden vasárnap. 1998 januárjától heti fél órában a Magyar Rádióban is van bolgár adás.

Lehetőség nyílt a könyvkiadásra is. Már megjelentek *Hrisztó Botev* versei Nagy László fordításában és bolgár nyelven, továbbá a *Bolgár naptár*. A Magyarországi Bolgárok Egyesülete támogatásával napvilágot látott Petar Krasztev által összeállított és Csíkhelyi Lenkével közösen lefordított *A mutáns egzotikum*a című gyűjteményes kötet (bolgár posztmodern esszék), Nikolaj Hajtov *válogatott elbeszélései*. Lenkey Balázs *Kalauz a Szent Cirill és Szent Metód budapesti bolgár keleti pravoszláv templomról* és más művek.

A Hrisztó Botev nevét viselő a budapesti bolgár iskolát 1992 tavaszától bolgár-magyar 12 osztályos nyelvtagozatos iskola lett. A leérettségizett diákok azonos értékű és érvényű bolgár és magyar végbizonyítványt kapnak. A tanulók száma jelenleg 100 körül van, ez növekedhetne, ha sikerül majd a Vágóhíd utcában, a templom mellett és a bolgár művelődési házzal szemben felépíteni egy kollégiumot, amelybe a vidéki bolgár családok gyermekeit is fogadnák. Maguk a tanulók részt vesznek a magyarországi bolgárok rendezvényeiben, nem egy esetben önálló műsorral, kapcsolatot tartanak a zalavári Szent Cirill és Szent Metód magyar általános iskolával. Az intézményfelszereltsége évről évre gyarapodik, feltételei javulnak, hogy az oktató-nevelő munka megfeleljen a korszerű követelményeknek. A végzősök közül néhányan a budapesti és a szegedi egyetem bolgár szakán folytatják tanulmányaikat. Pár év óta létezik a szombati bolgár iskola ahol gyerekek bolgár nyelvtudásukat gyarapítják.

Így teljeseedik ki a magyarországi bolgárok nemzeti identitásának és szellemi életének nyolc éve elkezdődött megújódása.

